

Galavics Géza

A MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZEK ESETE BARDOLY PISTÁVAL

„Szerkesztő, könyvtáros, bibliográfus” – áll róla szűkszavú információként azoknak a webhelyeknek az egyikén, amelyeket a Google a „Bardoly István” keresőszóra kiad. 3000 körül van a Google-találatok száma, ez közelében sincs annak a mennyiségnek, amely az ő nevéhez köthető. Az azonban mások számára is kiderül, hogy Bardoly István egyfelől műemlékvédelemről, műemlékekről, a velük foglalkozó szakemberekről és amatőrökről, a tevékenységüknek teret adó szervezetekről, működési elveikről és gyakorlatukról ír, másfelől művészettörténészekről, a művészettörténelemmé válás útjairól, múzeumokról, egyetemi tanszékekről, régészeti, művészettörténeti folyóiratokról, szerkesztőikről és munkatársaikról, s állítja össze nagy akribiával bibliográfiájukat, az „alapító atyáktól” kezdve a kortársakig. Írásai művészettörténeti és műemlékvédelemmel foglalkozó folyóiratokban és tanulmánykötetekben egyaránt megjelennek. 60. születésnapján is e folyóiratszámban mind művészettörténészek köszöntjük Őt. Írásainkból reményeink szerint kitetszik, hogy valamennyien úgy gondoljuk, Bardoly István eredeti gondolkodásmódja, tájékozottsága, műveltsége, munkabírása, önzetlen segítőkészsége, s természetesen írásai, az általa egyedül, vagy szerkesztőtársakkal szerkesztett és kiadott kötetei, bibliográfiái révén megkerülhetetlen szereplője a magyar művészettörténeti szcénának. Oly természetességgel az, hogy fel sem merül, hogy végzettségét tekintve nem művészettörténész, hanem könyvtáros. Erről van diplomája.

S ez azért érdekes, mert másképp járta be azt az utat, mint mi, akiket a művészettörténész mesterségre öt éven át tanítottak az egyetemen, s aztán munkahelyünkön, szakmai közegben, munkahelyi feladatokon próbálhattuk ki, mit is tudunk kezdeni ezzel a tudással. Bardoly István azonban más úton érkezett meg a művészettörténethez, s ennél fogva tapasztalatai is némiképp mások lettek. Ettől lett ő más, másképpen eredeti, amikor a művészettörténet térrénumára lépett. Köszöntésére készülődve az foglalkoztatott, hogy vajon milyen irányban indult el a katonaság után az a fiatalember, aki első munkahelyére, az Országos Műemléki Felügyelőség könyvtárába „segédkönyvtárosként” belépett. Ez úgy 1975 táján lehetett, az intézményes műemlékvédelem virágkorában. Nagy létszámú szervezet volt ez akkor, sokféle szakemberrel, közöttük számos művészettörténésszel és építészettörténésszel az intézmény vezetésében is, tudományos, igazgatási és tervezési osztályán is. Velük találkozott a könyvtárban, Entz Gézával, Voit Pállal, Dercsényi Dezsővel, Gerő Lászlóval, Détsy Mihállyal, Horler Miklóssal, Koppány Tiborral, hogy csak a nála idősebbeket említsem, s az általuk kutatott témákon, a nekik kivitt könyveken, folyóiratokon, a velük való beszélgetéseken tanulta, milyen sokféle útja van a

művészettörténet művelésének. S azt is, hogy milyen komolysággal s elkötelezettséggel lehet ezt a munkát végezni. Az ifjú Bardoly gyorsan tanult, figyelmes volt és jól tájékozott, empatikus alapállása okán, ha volt rá igény, hamar ráhangolódott kutatóinak hullámhosszára, s az ettől kezdve a továbbiakban mindvégig számíthattak kiemelt figyelmére. Nekem úgy tűnik, számára meghatározó lehetett a művészettörténettel, a művészettörténészekkel való találkozásnak ez a formája. Nevezetesen az, hogy művészettörténész-élményében egységben látta a művészettörténész személyét, személyiségét, az életét és a művészettörténeti produkcióját is. Oly módon, hogy a művészettörténészek írásait, könyveit nem csupán mint egy művészettörténeti, építészettörténeti, műemlékvédelmi kérdés vagy jelenség megoldását, bemutatását szemlélte, hanem a szerző életének részeként is. S nem egyetlen korszakra figyelve, mint oly sokunk, akik egy-egy stíluskorszakra specializáltuk magunkat, hanem a legkülönbözőbb stílusok, művészeti és műemléki kérdések szakértőinek közösségére. Más volt ez a tapasztalat, mint a mienké, művészettörténészeké, amelyben a „csak a mű számít” tanult tézise lebegett előttünk. S ha nem egy művész vagy művészettörténész munkásságának monografikus igényű feldolgozása volt a cél, hanem mondjuk egy műalkotás vagy egy épület, épületegyüttes feldolgozása, akkor csak az adott műre vonatkozó, különböző szerzőktől származó megfigyeléseket vettük számba s foglaltuk rendszerbe, s nemigen jelent meg az előttünk járók személyisége.

Bardoly Istvánnak ez a fajta, az Országos Műemléki Felügyelőségen szerzett tapasztalata csak még inkább erősödhetett, amikor 1983-ban átkerült a Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjába. Itt a művészettörténész jelenlétnek egy sokkal sűrűbb változatát ismerhette meg. Marosi Ernő, az Intézet akkori igazgatóhelyettese hívta át ide, aki maga is sokat járt az OMF igencsak gazdag könyvtárába, ő figyelt fel a tájékozott, gyorskezü, munkáját szemmel láthatóan szerető, agilis fiatalemberre. Könyvtárosnak vette fel az Intézetbe, s mint e lapszámban a „Bly és az MTA” köszöntőjében leírja, sem előtte, sem utána nem volt ilyen jó könyvtárosa az Intézetnek. Maga a Kutató Csoport akkortájt, mondhatjuk, hogy a fénykorát élte. Törzstagjaihoz különböző múzeumokból és intézetekből tapasztalt művészettörténészek igazoltak át, s tehetséges pályakezdő fiatalokkal kiegészülve a kézikönyvkészítés, az arra való rákészülés lázában, új típusú, tudományos igényű múzeumi kiállítások szervezésével, tanulmánykötetek, a *Művészettörténeti Füzetek* és a saját alapítású folyóirat, az *Ars Hungarica* megjelenítésével a magyar művészettörténészek akkor legdinamikusabb közössége állt elő. Bardoly István ennek volt tevékeny és igen aktív tagja, a művészettörténetről s a művészettörténészekről új impulzusok és tapasztalatok begyűjtője, könyvtárosként, bibliográfusként, a Magyar Művészek Lexikona gyűjteményének vezetőjeként alakítója és támogatója is. Ismert szereplője ekkor már a művészettörténeti, műemléki, múzeumi köröknek, s ezt csak erősítette, hogy párját is ebben a körben találta meg: Maros Donkát, az Iparművészeti Múzeum gyűjteményvezető művészettörténészét, aki később maga is az Intézet dolgozója lett. Az Iparművészeti Múzeumhoz máig kapocs ez Bardoly István számára, s ezt számos, általa szerkesztett múzeumi kiállítási és gyűjteményi katalógus jelzi.

A Művészettörténeti Intézetben Bardoly Istvánt az egész intézet légköre inspirálta és motiválta. Bár ma is eleven, kölcsönös figyelmet többen is kaptunk tőle, mégis úgy vélem, további pályájára hárman voltak meghatározó hatással. Marosi Ernő mindannyiunknál tágabb horizontú szemléletével és tudásával, szakmai igényességével, akire már OMF könyvtáros kora óta figyelt, s aki akkortájt csinálta a hatalmas művészeti és bibliográfiai apparátust megmozgató gótika kézikönyvet, s munkálataiban, s korántsem csak abban, mindig számított Bardoly Istvánra. A másik Tímár Árpád volt, évtizedek óta következetesen végzett forrásfeltáró munkásságával, amelybe neves művészettörténészek, műkritikusok írásainak vagy levelezésének összegyűjtése és kiadása éppúgy beletartozott, mint jelentős művészekről, művész-csoportosulásokról megjelent egykorú írások, sajtókritikák szisztematikus felkutatása és kommentált közzététele. Érdeklődésük hasonlósága is összekötötte őket, s jól tudtak együtt dolgozni közös intézeti feladataikban, amikor együtt készítették el több esztendő művészettörténeti bibliográfiáját, vagy amikor még 1992-ben együtt jártak Zádor Annához, hogy magnetofonos interjúkban életéről, tanulmányairól, tanáraitól, pályatársairól, tanítványairól faggassák.

A harmadik művészettörténész, akit ebből a nézőpontból ki kell emelni, az Intézetbe később érkezett Markója Csilla volt. Ő Tímár Árpád helyét vette át az éves művészettörténeti bibliográfiák készítésében, s több év termését Bardoly Istvánnal együttműködve készítették el. A közös munka során derült ki, hogy a művésztörténetről s annak forrásairól nem egy dologban hasonlóan gondolkodnak, számos más esetben pedig igen jól kiegészítik és inspirálják egymást. Markója Csilla művészettörténész karakterében a par excellence művészettörténetet esztétikai, művészetfilozófiai és pszichológiai, s az irodalom felől érkező impulzusok formálták egyénivé, s ennek vonásai jól kitapinthatók a mögötte álló és közreműködésével készülő folyóirat, az *Enigma* címéhez nem méltatlan módon, szabad asszociációkkal szerkesztett lapszámaiból. De emellett az is kiderült, mindketten úgy gondolták, a művészek és a művészettörténészek tevékenységének, alkotásaiknak megértéséhez jóval közelebb juthatnak, ha nagyobb szerepet adnak az alkotók személyiségét, életútját, gondolkodásmódját feltáró kutatásoknak.

Ennek azonban a közös intézeti bibliográfiák készítése után csak néhány évvel később lesznek kézzelfogható és látványos eredményei, s a keretet hozzá az *Enigma* folyóirat adja majd. Bardoly István ugyanis 1996-ban visszakерült az ekkor már Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnak keresztelt szervezetbe, s ott valóságos szárnyakat kapott. Gyűjteményi Főosztályvezető lett, ő jelölte ki a feladatokat, mindennek előtt magának, de munkatársainak is. Ezt az időszakot részletesen ismerteti köszöntőjében Lővei Pál, s mellette Somorjay Sélysette és Haris Andrea is, így én csak utalok rá. Rendbe tétette, illetve tette a Hivatal gyűjteményeit, elkészítette s kiadta monumentális munkáját, negyedszázadot átfogó, s 11000 tételt tartalmazó, jól használható rendszerbe foglalt műemléki bibliográfiáját, rendezte és kutathatóvá tette a Hivatal több mint 100 éve gyűlő hatalmas iratanyagát, szerkesztőként átvette s kollégáival átformálta a tudományos közleményeivel fontos szerepet betöltő *Magyar Műemlékvédelem* köteteit, szerkesztette a Hivatal kiállítási katalógusait,

Festschrifteket szervezett és szerkesztett műemlékes kollégáinak, s a sort tovább lehetne folytatni.

Mindezek mellett ekkor kezdődött Markója Csillával az a nagyon sikeres együttműködésük, amelynek egyik első példája a Mednyánszky-kutatás volt. A Mednyánszkyval foglalkozó nemzetközi kutatócsoport deklarált célja az volt, hogy kiszakítsák a művészt a ráarakódott klisék fogságából, közelebb kerüljenek a művész rejtőzködő személyiségéhez, rendet tegyenek a hatalmas, s radikális stílusváltozásokat nem mutató oeuvre-ben, föl tárják a környezetéhez, a kortárs művészeti törekvésekhez való viszonyát. Pontosan tudták, hogy ehhez mindenekelőtt komoly és sokrétű forrásfeltáró kutatásokra van szükség. Ebben vállalt oroszánrészt Bardoly István. Eredményei közül a legnevezetesebb a görög betűkkel és különböző jelekkel magyarul, németül és franciául írt Mednyánszky-naplók kiolvasása, lejegyzése, nevek, helyszínek, szereplők, találkozások, könyvek és kiállítások beazonosítása, meghatározása – mindezt felkínálva az életmű továbbértelmezéséhez. A később három kötetű bővülő Mednyánszky-olvasókönyv és kapcsolt részei (*Enigma*), a Mednyánszky kiállítás (MNG), a *Mednyánszky László feljegyzései 1877-1918* (MNG) voltak az állomásai a magyar-szlovák-osztrák összefogással készült Mednyánszky-projektnek, s Bardoly István kutatásai, nagyon erős és aktív szerkesztői jelenléte alappillérei voltak az építménynek.

Kettejük másik nagy vállalkozása *A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai* alcímű „tudománytörténeti esszégyűjtemény”, amely az „*Emberek, és nem frakkok*” címmel jelent meg. A gondolat, hogy életrajzzal ellátott köteteket kellene összeállítani magyar művészettörténetészeknek, az „alapító atyák”-tól a nemrég még közöttünk élt neves művészettörténetészekig, különböző, a bemutatottakhoz valamilyen formában kötődő művészettörténetészek közreműködésével, Bardoly István régi ideája volt, s így ő írt a 40 művészettörténészt bemutató három kötetben mindegyikhez egy-egy életrajzot, s állított össze egy válogatott bibliográfiát, egységes keretbe foglalva ezzel az egész, 2006-ban meg is jelent, majd 2010-ben további két kötetű bővülő vállalkozást. A projektben résztvevő művészettörténetészek nagy száma már önmagában is jelzi, hogy az utóbbi évtizedben ez volt a szakma egyik legjelentősebb kollektív vállalkozása, önreflexiós készségének és önazonossága megerősítőjének dokumentuma is. Mivel a magyar művészettörténet-írás szereplőiről ilyen mélységű és részletességű keresztmetszet még nem készült, így okkal tartható Markója Csilla és Bardoly István együttműködése főművének is. Rendkívül jó fogadtatását az is jelzi, hogy a szerkesztők is megérezték, hogy olyan témát, megjelenési formát és keretet találtak, amely folytatást kíván, s ennek motorjai is ők lettek. Művészettörténetészekkel és művészekkel foglalkozó tematikus számok következtek ezután, életrajzokkal, dokumentumokkal, levelezésekkel, visszaemlékezésekkel, interjúkkal kísérve. Emellett válogatottan korjelző, zömmel ismeretlen fotó- és képanyaggal illusztrálva, s rendkívül gazdag és asszociatív jegyzet- és irodalomanyaggal ellátva, nagyrészt Bardoly István munkájaként. Közülük is a legemlékezetesebb a négy folyóiratszámot kitevő Zádor Anna-interjúk egy egész évszázadot átfogó együttese, egy generációkat felnevelő nagyhatású művészettörténész tanár megejtően eleven család- és korrajza.

A 2006-os esztendő Bardoly István pályájának más szempontból is jelentős állomása. Megjelenik neve alatt első nagyszabású önálló tanulmánya: *Gerevich Tibor és a műemlékvédelmi törvény*. Nem forrásközlés, megjegyzetelve, nem utószó, hanem önálló tanulmány, amelyet forrásközlés is és jegyzetek is követnek. Egy magát könyvtárosnak és bibliográfusnak meghatározó szerzőnél „egy apró, ám de fontos” lépés ez, hiszen addig is tudtuk, hogy óriási ismeretanyagot mozgat, tudását bőkezűen szétosztva saját vagy mások írásainak, forrásközléseinek jegyzeteibe, háttéranyagába. De ez végre önálló mű, amelyben a műemlékvédelem irattárának rendezésénél talált páratlan forrásanyagot kívánta a szakmával és az olvasóival megosztani. Rögtön sorozatban gondolkodott: „Adalékok a magyar műemlékvédelem történetéhez I.” állt a cím alatt, jellegzetesen szerény („ó, ez csak egy adalék”) hangúttal. Igényes, komoly, óriási ismeretanyaggal bíró és a kérdéseket s a benne megjelölt és tárgyalt problémát átlátó szerző munkája. Törvénytervezetről szólt akkor, amikor a magyar műemlékvédelemben az addigi törvényi szabályozás keretét már éppen kikezdték, de mint maga hangsúlyozta, nem annyira a jogi részletek érdekelték, ezt a szakemberekre hagyta, hanem „a történetben szereplő személyek... s az erőter, amelyben a műemlékvédelem 1872–1948-ig dolgozott és dolgozik ma is”. Ilyen típusú írárok a következő „Adalékok... II., III., IV.” is, amelyeket az *Enigma* olvasója pontos címükkel megtalál Lővei Pál köszöntőjében. Számomra az Arányi Lajosról szóló írása az egyik legemlékezetesebb. Kisvárosi születésű, német származású, majd Budán jó módú rokonoknál tanuló ifjú, aki előbb jogásznak, majd orvosnak tanul, s a reformkor nemzeti törekvéseivel azonosulva, a fontos szereplőket mind ismerve, Vörösmartyval közösen választ magyar nevet magának. Orvosként csinál karriert a reformkor végén és a szabadságharcban, majd az önkényuralom idején is, és közben a hazai műemlékvédelem fáradhatatlan szereplője, topográfiai útjain az emlékek gazdag begyűjtője és jelentős propagálója. Mezei művészettörténészként csak annyit tudtunk róla, hogy kezdeményezője volt a legjelentősebb budapesti műemlékeket faragott, rövid feliratos kőtáblákkal megjelölő gyakorlatnak, amelyből egyet az Uri utcában, az Intézet felé haladva évtizedek óta láthatunk. Pályája Bardoly István tanulmányában a 19. század közepének, második felének egy jellegzetes értelmiségi figurája dilemmáit is megjeleníti, az asszimilációt, az alkalmazkodást, a színlelést, az önazonosság megőrzését és a ragaszkodást eredeti elveihez, és ennek módját és lehetőségeit, mindezt olyan kiváló társadalomtörténeti érvrendszerrel bemutatva, hogy a cikket bármely társadalomtörténeti folyóirat örömmel venné fel írásai közé. Hasonló karakterű a többi írása is, mindegyikben személyes a hang, különböző a művészettörténeti vagy műemlékvédelemmel kapcsolatos problémakör, de mindegyik kicsit más módon, mint ahogy ezt művészettörténész kollégáinktól megszoktuk. És éppen ebben van eredetisége. Minket egy adott műalkotásnál vagy egy épületnél, vagy akár ezek együttesénél elsősorban az érdekel, hogy megrendelője vagy alkotója milyen szándékkal, milyen környezetben, milyen közönségnek szánta, s ehhez milyen formát, technikát alkalmazott és ezek milyen művészeti tradíciókhoz vagy újító törekvésekhez kapcsolódtak. Bardolyt ennek a történetnek egy másik oldala érdekli, az, amelyiket legutóbb a *Művészettörténeti*

Értésítőben megjelent írása címébe is belefoglalt, azaz érdeklődésének tárgya: „épület(sorsok) és kutató(sorsok), a címkezetben „A falak is szenvednek” felütéssel. Ez esetben az 1945–1963 közötti időszakból választotta nem éppen szíverítő példait, de bőven lenne választéka a régebbi múltból, nem is szólva a jelenről, amelyben „a műemlékvédelem szűkülő körei”-nek lassan a kontúrjai is alig-alig látszanak már.

Bardoly Istvánnak, mint a fentiekből kiderülhetett (amit persze anélkül is tudunk), sokat köszönhet a magyar művészettörténet. De fel kell tennünk a kérdést: talált-e a szakma módot arra, hogy ezt valamilyen módon közösségünk nevében is elismerje? A válasz: talált, ha kissé felemásan is. Elsőként az MTA Művészettörténeti Bizottsága ismerte el a 2006-os év produkcióinak kitüntetettjei közt az *Emberék, és nem frakkok. A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai* kötetüket (szerkesztette Markója Csilla és Bardoly István), a bizottság Opus Mirabile-különdíjával. Munkájuk méltatója az akkori bizottság elnöke, e sorok írója volt. Másodikként a Magyar Művészettörténeti és Régészeti Társulat díjával már kifejezetten Bardoly Istvánt díjazta, akit 2008-ban a Társulat Henszlmann Imre-díjával tüntettek ki. A díj azoknak a nem művészettörténészeknek jár, akik jelentős tevékenységükkel járultak hozzá a művészettörténeti kutatásokhoz. Méltatója Gábor Eszter volt, akinek köszöntőjéből ugyanebben az *Enigma*-számban többet is olvashatnak. Nem sokat késett a harmadik elismerés sem, s ez is az MTA Művészettörténeti Tudományos Bizottságától érkezett. 2013-ban az akkori elnök, Marosi Ernő méltatta és adta át az újabb Opus Mirabile-elismerést Bardoly Istvánnak, az év legkiválóbb *művészettörténeti* írásai közé választott *Adalékok a magyar műemlékvédelem történetéhez* sorozat III. és IV. folytatásáért. Az elismerés a Magyar Tudományos Akadémia székházának félköríves termében, az Akadémiai Képtárban csak látványos, a közösség előtt történő elismerése volt annak, amit jó ideje már a legmagátólértetőbb módon gondoltunk: hogy Bardoly István a magyar művészettörténet-tudomány méltán nagyra becsült, kiváló szereplője.

Az én olvasatomban ez volt „a művészettörténészek esete Bardoly Pistával”, dióhéjban összefoglalva. Köszöntésem címéül egy Mikszáth-regény címének parafrázisát választottam, mert a nagy mesélő novelláiban és regényeiben a véletlennek nem egyszer fontos szerep jutott. De a mi esetünkben a véletlen a kezünkre játszott. Akkortájt úgy beszéltek (s ezt az emlékezet is megőrizte), hogy a budai, az Ugocsa utcai, nagy megbecsülésnek örvendő kelmefestő és vegytisztító Pista fia úgy került a katonaság után a Műemléki Felügyelőség könyvtárába, hogy a hivatal akkori könyvtárosa, a művészettörténetet végzett Faller László az utcából és az üzletből jól ismerte őt, s maga hívta oda. Bár a történettudományban, így a művészettörténet-tudományban sohasem illik föltenni a kérdést, „mi lett volna, ha...?”, de e köszöntő sorok írása közben magamnak azért mégis föl tettem. Mi lett volna, ha a kuncsaftok és az utcában lakók közül mondjuk a Központi Statisztikai Hivatal kitűnő könyvtárának valamelyik tisztviselője kínálta volna meg a helyét kereső ifjú Bardolyt egy segédkönyvtárosi állással. Ismerve a fiatalember képességeit, mélyről fakadó kíváncsiságát, tudásszomját, s tudva, hogy akkoriban igen kiváló, de nem igazán rendszerkompatibilis tudósok találtak menedéket a KSH könyvtárban, ma, hat-

vanadik születésnapján talán egy, különösen a történeti statisztikában, a statisztika intézményesülése első évszázadában – és vezető személyiségeinek munkásságában – kiválón jártas könyvtárosukat köszönhetnék a Keleti Károly utcában. A véletlen azonban – ismétlem – ez egyszer a művészettörténészek kezére játszott. S így igaz lehet a mondás: vannak véletlenek, amelyek nem véletlenek. Nem csak a magam nevében kívánom tehát Bardoly Pistának: Isten éltesse!

Bardoly István Sári nevű pulijával, 2008

Lővei Pál

BARDOLY ISTVÁN A
MŰEMLÉKVÉDELEMBEN*„Ideje van a kövek elhányásának és ideje a kövek
egybegyűjtésének”**Prédikátorok könyve*

Bardoly Istvánt egyetemista koromban ismertem meg. A mi évfolyamunk a tanszéki könyvtárat alig látogatta, törzshelyünk a Szépművészeti Múzeumban volt. Amikor azonban egy időre a múzeumi könyvtár bezárt, a középkoros szemináriumra készülés központjává a Nemzeti Múzeum régészeti könyvtára vált, emellett pedig szerepet kapott az Országos Műemléki Felügyelőség várbeli könyvtára is. Később a szakdolgozatomhoz az adatgyűjtésben is megkerülhetetlenné vált az OMF. Akkoriban a műemlékes könyvtárban hárman dolgoztak. Először is Tombor Ilona – Ilike néni –, aki mint „nagy idők nagy tanúja” (többszörös bibliográfiai tétel volt például), elérhetetlennek tűnt, de idővel kiderült, hogy a maga szikár kedvességével hajlandó szóba állni az ifjúsággal is. Ráadásul a cédulakatalógus is az ő munkája volt, vagyis mindent ismert a polcokon. A könyvtárat akkor már, kissé lezser módon, Faller László vezette, aki kaján vidámsággal tájékoztatta a betérőt arról, hogy ideálisnak az olvasó nélküli könyvtárat tartja – a műemléki évkönyv bibliográfiáinak összeállításaként azonban lehetett számítani az információira. És végül ott volt Bardoly Pista, mint könyvtári segéderő, aki ugyan velünk éppen egykorú volt, de a hivatali ranglétrán betöltött – messze az egyetemista olvasó fölött álló – szerepét tréfásan komolyan véve határozottan igyekezett nevelni bennünket, például a könyvtári rendre. Olvasottsága már akkor is imponáló volt, de megosztotta velünk a műemlékes orgánumban és konferenciákon éppen akkor folyó „Feldebrő-vita” kapcsán kialakított „fensőbbeséges” véleményét is, továbbá tőle lehetett megtudni, kik azok a „vénséges vének”, akik időnként beugrottak az olvasóba valaminek utánanézni. A könyvtár volt például a már nyugdíjas Gerő László hivatali kapcsolattartásának helyszíne. Bardoly későbbi tudománytörténeti tevékenységére bizonyosan jelentős hatással volt, hogy nyugdíjazás előtti aktív éveik végén, még hivatali munkájuk során ismerkedhetett meg Dercsényi Dezsővel, Entz Gézával, Détszy Mihállyal, Borsos Bélával.

A könyvtározásnak aztán az lett a jótékony hatása, hogy amikor 1979 őszén az OMF-be kerültem a Tudományos Osztályra, a könyvtár már ismerős baráti közegként várt. És vár azóta is, Pistának és a könyvtárban utódainak köszönhetően. Ha azóta már máshová vetett is az utam, bármire is van szükségem, először a Táncsics utcában próbálkozom: ez az a hely, ahol minden sarkot, kapcsolót, polcot és főleg könyvet ismerek.

Bardoly István később Szombathelyen könyvtárosi diplomát szerezve elméletben is megtanulta azt, ami gyakorlatban már a vérében volt. Azonban már korábban is vonzó célpontjává vált a „fejvadászoknak”, át is csábították egy időre a várbeli szomszédvár, az Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja könyvtárába, majd a Magyar Művészeti Lexikon Gyűjtemény vezetője lett. Ott vált belőle igazi bibliográfus, hogy aztán tudását, gyakorlatát és főleg ügyszeretét a műemléki hivatalba az 1990-es évek közepén – a Tudományos Főosztály vezetőjévé kinevezett G. Györffy Katalin kérésére – visszatérve nem kis részben a műemléki bibliográfia feladatának szentelve.

A *Magyar Műemlékvédelem* évkönyvsorozatában az 1945 és 1965 közötti időszak műemléki bibliográfiáját Horler Miklós, majd 1965-től 1975-ig több részben Faller László tette közzé. 1976-tól a folytatás Bardoly munkája, eddig nyomtatásban a 2000-ig terjedő negyedszázad anyaga jelenhetett meg.¹ A tételszámok ugrásszerű növekedése részben a műemléki tudományos munka publikációs eredményei bővülésének, részben a bibliográfus végtelen türelmének és munkabírásának köszönhető, valamint annak a fontos döntésének, hogy gyűjtését kiterjesztette a Kárpát-medence teljes területére. A 2000 utáni folytatás ott a számítógépében, hogy valaha megjelenhet-e – egyáltalán, lesz-e még az utoljára 2011-ben a XV. sorszám alatt általa közreadott *Magyar Műemlékvédelem*nek újabb kötete –, az megjósolhatatlan. A szétvert és atomizálódott magyar műemléki intézményrendszer ismeretében gyors eredményekben semmiképpen nem reménykedhetünk. A „Bardoly-bibliográfia” azonban addig sem teljesen holt tőke: baráti kérésre mindig kinyerhető belőle mindaz, ami ki-kutatott témájával kapcsolatban az utolsó másfél évtizedben megjelent. (Talán mondanom sem kell, hogy mennyire megkönnyítené ezen „titokban” írt sorok szerzőjének a dolgát, ha segítséget kérhetne írása alanyától.) Ezzel összefüggésben hosszú bibliográfiát tesz ki azoknak a személyi bibliográfiáknak a sora, amelyeket Bardoly István készített különböző Festschriftek, folyóiratok, évfordulós köszöntések mellékleteként² – saját szerzői és szerkesztői tapasztalataim alapján ezeknek az ünnepi kiadványoknak legtöbbször forgatott oldalai közé tartoznak.

¹ Bardoly István: A magyar műemlékvédelem bibliográfiája 1976–1990. *Magyar Műemlékvédelem X. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Évkönyve (1980–1990)*. [Budapest,] 1996. 407–608.; Bardoly István: *Műemléki Bibliográfia 1991–2000*. (= *Magyar Műemlékvédelem XII. A Műemlékvédelmi Tudományos Intézet Közleményei*) Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest, 2005. 1–536.

² A Bardoly István által összeállított személyi bibliográfiák válogatott jegyzéke: Horler Miklós irodalmi munkássága [1951–1993]. In: *Horler Miklós hetvenedik születésnapjára – tanulmányok*. Szerk. Lövei Pál. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest, 1993. (Művészettörténet – Műemlékvédelem IV.) 13–21.; valamint az 1993–2003 közötti periódus: *Műemlékvédelem*, XLVII. 2003. 437–438.; Gerő László irodalmi munkássága (1989–1993). In: *Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára – tanulmányok*. Szerk. Pamer Nóra. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest, 1994. (Művészettörténet – Műemlékvédelem VI.) 25–26.; Koppány Tibor irodalmi munkássága. In: *Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára – tanulmányok*. Szerk. Bardoly István és László Csaba. Budapest, 1998. (Művészettörténet – Műemlékvédelem X.) 25–33.; Détsy Mihály műveinek bibliográfiája. In: *Détsy Mihály nyolcvanadik születésnapjára – tanulmányok*. Szerk. Bardoly István és Haris Andrea. Budapest, 2002. (Művészettör-

Kapcsolata az azóta már Művészettörténeti Kutatóintézetté, majd Intézetté átnevezett akadémiai intézménnyel sem szakadt meg, az általános művészettörténeti bibliográfiákhoz kapcsolódóan általa feltárt régebbi folyóiratok mutatóit például rendszeresen közzétette az Intézet folyóirata, az *Ars Hungarica* lapjain. Ehhez hasonlóan előbb elkészítette a műemlékvédelmi évkönyvek mutatóját,³ majd külön kis kötetben a *Műemlékvédelem* folyóirat első ötven évfolyamának repertóriumát is.⁴

Bardoly Istvánt szerteágazó olvasottsága és bibliográfusi precizitása ideális szerkesztővé tette és teszi, és ezt a tevékenységet máig szívesen folytatja. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatalba történt visszatérését követően egész sor kiadvány szerkesztése fűződik a nevéhez,⁵ Festschrfitek, tanulmánykötetek, kiállítási katalógusok,

ténet – Műemlékvédelem XI.) 29–33.; Voit Pál műveinek bibliográfiája. *Magyar Műemlékvédelem XI. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Évkönyve (1991–2001)*. Budapest, 2002. 115–118. (Voit Krisztinával); Komárik Dénes műveinek bibliográfiája. In: *Romantikus kastély. Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére*. Szerk. Vadas Ferenc. Hild-Ybl Alapítvány, Budapest, 2004. 23–28.; Granasztóiné Györfly Katalin műveinek bibliográfiája. In: *Etűdök. Tanulmányok Granasztóiné Györfly Katalin tiszteletére*. Szerk. Bardoly István. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest, 2004. 15–19.; Tóth Sándor publikációinak bibliográfiája. *Művészettörténeti Értesítő* 57. 2008. 158–162.; Valter Ilona publikációinak bibliográfiája (1962–2008). *Műemlékvédelem* LII. 2008. 343–350. Ezen kívül: Valter Ilona publikációi (2008–2013). *Műemlékvédelem* LVII. 2013. 345.; Tímár Árpád műveinek bibliográfiája. In: „A feledés árja alól új földeket hódítok vissza”. *Írások Tímár Árpád tiszteletére*. Szerk. Bardoly István, Jurecskó László, Sümegi György. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – MissionArt Galéria, [Budapest,] 2009. 15–29.; Bibliography of Ernő Marosi 1961–2010. In: *Bonum ut Pulchrum. Essays in Art History in Honour of Ernő Marosi in His Seventieth Birthday*. Eds. Livia Varga, László Beke, Anna Jávör, Pál Lővei, Imre Takács. Institute for Art History of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 2010. 15–53.; Galavics Géza műveinek bibliográfiája (1960–2010). In: „Ez világ, mint egy kert...”. *Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*. Szerk. Bubryák Orsolya. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – Gondolat Kiadó, Budapest, 2010. 805–814.; Tóth Melinda írásainak bibliográfiája (1962–2001). *Műemlékvédelem* LVII. 2013. 41–42.; Mojzer Miklós bibliográfiája. *Művészettörténeti Értesítő* 60. 2011. 179–186., valamint Bibliography of the Publications by Miklós Mojzer. *Acta Historiae Artium* LV. 2014. 9–14. (mindkettő Puskás Bernadettel).

³ A Magyarország Műemlékei (1905–1915) és a Magyar Műemlékvédelem (1960–2002) mutatója. *Magyar Műemlékvédelem XI. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Évkönyve (1991–2001)*. Budapest, 2002. 617–625.

⁴ *A Műemlékvédelem első ötven évfolyamának repertórium (1957–2006)*. Összeállította: Bardoly István. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, [Budapest,] 2007.

⁵ Azonnal az első egy máig hézagpótló, egyetemi tankönyvként is több helyen használt munka, a G. Györfly Katalin vezetésével 1996-ban rendezett „A magyar műemlékvédelem első évszázada 1846–1949” című, emlékeztető kiállítás tanulmánykötete, benne a tárlat műtárgyjegyzékével: *A magyar műemlékvédelem korszakai – tanulmányok*. Szerk. Bardoly István, Haris Andrea. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest, 1996. (Művészettörténet – Műemlékvédelem IX.), tartalma: Marosi Ernő: Műemlékvédelem – az örökség hagyományozása, 9–20.; Cs. Plank Ibolya–Csengel Péter: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társasága és a magyar műemlékvédelem kezdetei, 21–45.; D. Mezey Alice–Szentesi

műemlékjegyzékek, műemléki évkönyvek⁶ – ezek a munkák is mutatják, hogy Bardoly István igazi csapatjátékos, aki a háttérbe húzódva hajlandó és szeret is másokkal összedolgozni. Szürke eminenciásként, a szerkesztő egyik munkatársaként működött közre a Kollár Tibor-féle határokon átvélő tanulmánykötetek sorának szerkesztésében⁷ – a főszerkesztő és a tanulmányok számos szerzője köszönhet neki madárlátta bibliográfiai tételeket, archív adattári forrásokat és adatokat.

Edít: Az állami műemlékvédelem kezdetei Magyarországon. A Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale magyarországi működése (1853–1860), 47–67.; Valter Ilona: A Magyar Tudományos Akadémia Archaeológiai Bizottsága és annak működése (1858–1872), 69–77.; Horler Miklós: Az intézményes műemlékvédelem kezdetei Magyarországon (1872–1922), 79–144.; Granasztóiné Györfly Katalin: A Műemlékek Országos Bizottsága tevékenysége a trianoni békekötés után (1920–1934), 145–169.; Bozóki Lajos: Politika és tudomány. A Műemlékek Országos Bizottságának megújulása Gerevich Tibor irányítása alatt (1934–1945), 171–189.; Fülöp Csilla: Átmenet és újrakezdés (1945–1949), 191–203.; Kaiser Anna: A közjó szolgálatában. A Műemlékek Országos Bizottsága és a főváros, 203–225.; Váliné Pogány Jolán: Az építészeti tárgyú rajz és grafika az OMvH Tervtárának tükrében, 227–234.

⁶ Koppány Tibor „Festschrift” 1998. i. m. (László Csabával); Viktor Miškovský a súčasnej ochrane pamiatok v Strednej Európe / Myskovszky Viktor és a mai műemlékvédelem Közép-Európában. Nemzetközi konferencia Myskovszky Viktor születésének 160. évfordulója alkalmából. Kassa, Bártfa – 1998. május 18–21. Bratislava–Budapest, 1999. (a kötet gondozása Jozefína Corejovával és Váliné Pogány Jolánval); Műemlékvédelem törvényi keretek között. Törvénytől törvényig. Történetek az intézményes műemlékvédelem 120 évéből. Szerk. Tamási Judit; a szerkesztő munkatársa: Bardoly István. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma – Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest 2001; *Heritage Protection Within the Compass of Legal Regulation. From Law to Law. Stories from 120 Years of Institutional Heritage Protection*. Ed. Judit Tamási. Editorial assistant: István Bardoly. Ministry of National Cultural Heritage – National Board for the Protection of Historic Monuments, Budapest, 2001; Détsy Mihály „Festschrift” 2002. i. m. (Haris Andreával); Granasztóiné Györfly Katalin „Festschrift” 2004. i. m.; Magyarország műemlékjegyzéke. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest (valamennyi Haris Andreával): Heves megye. 2005; Jász-Nagykun-Szolnok megye. 2005; Nógrád megye. Összeáll. Borossay Katalin. 2005; Bács-Kiskun megye. Összeáll. Borossay Katalin. 2006; Komárom-Esztergom megye. Összeáll. Haris Andrea. 2006; Zala megye. Összeáll. Nagy Veronika. 2006; Fejér megye. Összeáll. D. Mezey Alice. 2008; Magyar Műemlékvédelem XI. 2002. (László Csabával); XIII. 2006; XIV. 2007; XV. 2011.

⁷ Középkori egyházi építészet Szatmárban. Középkori templomok útja Szabolcs-Szatmár-Bereg és Szatmár megyékben. Szerk. Kollár Tibor. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat, Nyíregyháza, 2011; Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján. Szerk. Kollár Tibor. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft., Nyíregyháza, 2013; Művészet és vallás a Felső-Tisza-vidéken. Szerk. Kollár Tibor. Királyhágómelléki Református Egyházkerület; SZSZBMFÜ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft., Nagyvárad-Nyíregyháza, 2014. (Középkori templomok útja 3.); A szórvány emlékei. Szerk. Kollár Tibor. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2013.

Amikor 2010 végén le- és felmondott Merhán Orsolya, a magyar műemlékvédelem 1957 óta élő folyóirata, a már említett *Műemlékvédelem* szerkesztője, az akár az orgánium megszűntetésével is fenyegető krízist a hivatalvezetés a Bardoly Istvánnak szóló ultimátummal látta egyedül megoldhatónak: a lap marad, ha ő, illetve a tudományos részleg átveszi annak szerkesztését. Az ügykezelés módja persze erősen vitatható, a személyi megoldás azonban támadhatatlan volt: Bardolynak, a folyóirat két évenkénti, valamint a jubileumi ötvenéves repertóriumának készítőjeként az egész dolog a kisujjában volt, ráadásul az alapító főszerkesztő, Gerő László munkamódszerét is jól ismerte még könyvtári segéderő korából. A Valter Ilona főszerkesztésében, G. Györfy Katalin szerkesztőbizottsági elnökségével akkor már egy évtizede tartalmilag kedvezően megújult lapot sikerült még színvonalasabbá tennie, és a folyamatosan újraéledő finansziális krízisek ellenére a mai napig megőriznie. Azt, hogy ez mekkora fegyvertény, mutatja, hogy az intézményileg, szervezeti, személyi kapcsolatrendszerében, nem kis részben intellektuálisan is tönkretett, szétvert, megszüntetett magyarországi műemlékvédelemnek az egyre kevésbé támogatott és elismert könyvtáron, valamint a szervezeti változtatások következtében folyamatos fejlődésében megakasztott tervtáron és fotótáron kívül jelenleg már ez az egyetlen olyan intézménye, amely még szemléletében és örökségében – és el nem hanyagolható hangsúllyal az utóbbi években emiatt veszélybe is került nevében! – a már több mint 140 éves tevékenység folyamatosságát képes képviselni. Bardoly saját szavai szerint a *Műemlékvédelem* „már nem egyszer bebizonyította, hogy e szakma minden további tevékenységének aranyalapja”.⁸

A lapot természetesen nem hagyták érintetlenül az utóbbi évtizedek változásai. Amíg Gerő László idején a publikációk vezető, a „hierarchiában” legfelül álló típusa a kutatás, a tervezés, a helyreállítás logikáját tükröző, a helyreállított műemlékeket több szempontból körbejáró, többszerzős vagy több résztanulmányból álló közlemény volt, addig az ezredforduló óta ilyen már mutatóban sem igen akad. A műemlékvédelmi központ és a tevékenység komplexitásának teljes megszűnése következtében a mai *Műemlékvédelem* a szerkesztés hivatali helyét, valamint a közreműködők, a potenciális szerzők érdeklődését és munkakörét is tükrözően „tudományosabb” lett. A kutatási beszámolók mellett sokkal erősebb lett a műemlékvédelem történetének képviselete – nem kis mértékben a szerkesztő Bardoly István erőfeszítéseinek és saját publikációinak köszönhetően, a nemzetközi és hazai tudománytörténeti trendeknek is megfelelően, de ilyen mértékben végső soron a kényszerűség szülötteként: a „piacon” nem szerezhető be más.

A magyar műemlékvédelem másfél évszázados múltjának a feltárása mára Bardoly tevékenységének legfontosabb terepévé vált. Szórványos és csak egyéni kezdeményezéseken alapuló előzményeket⁹ követően 1990 táján kezdődtek meg a mű-

⁸ Bardoly István: Gerő László szakirodalmi munkássága. *Műemlékvédelem* LIII. 2009. 353.

⁹ Borsos Béla: A „Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottsága”-nak működése és a gyűjtemények kialakulásának kezdete. *Magyar Műemlékvédelem* V. Budapest, 1970. 43–64.; Borsos Béla: A magyar műemlékvédelem hivatala és gyűjteményei az 1881. évi törvény megjelenésétől Henszlmann haláláig.

emléki hivatalban a tervszerű intézmény-, gyűjtemény- és tudománytörténeti kutatások, G. Györffy Katalin kezdeményezésére.¹⁰ Ezek a munkálatok jól illeszkedtek és illeszkednek azóta is mind a nemzetközi, mind a hazai folyamatokba, a historiográfiai szemléletű kutatások kiteljesedésébe, ez a tendencia nálunk a műemlékvédelmi területen kívül például a múzeumok intézmény- és gyűjtéstörténeti publikációiban, valamint több doktori disszertáció témaválasztásában is megragadható. A műemlékvédelemben ennek a mintegy negyedszázados történetnek a leglátványosabb momentumait ma már elképzelhetetlen gazdagságú és hosszas tudományos előmunkálatokon alapuló kiállítások és az ezekhez kapcsolódó, már a nagy múzeumi tárlatok katalógusaihoz is mérhető színvonalú, mélységű, méretű kézikönyvek jelentették (Divald Kornél munkásságáról 1999-ben Cs. Plank Ibolya, Könyöki József felmérési rajzaiból 2000-ben Váliné Pogány Jolán rendezett kiállítást).¹¹ Ezekben a munkákban Bardoly István nem csupán egyszerű szerkesztőként jelent meg, hanem gondos segítőként, a jegyzeteket, bibliográfiai tételeket pontosító, javítgató kollégaként, forrásközlőként. A sorozatban a 2008-ban utolsóként megvalósult, Sztehló Ottónak szentelt kiállítás (rendező: Bakó Zsuzsanna Ildikó)¹² életmű-katalógusát már nem sikerült megjelentetni. Amikor Bardoly István – G. Györffy Katalint követően – az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Gyűjteményi Osztályának lett a vezetője, az intézménytörténeti kutatások a tervtárban és a fotótárban már évek óta folytak. Nem volt azonban igazi gazdája az irattárnak és a

Magyar Műemlékvédelem VII. Budapest, 1974. 23–46.; Borsos Béla: A magyar műemlékvédelem hivatala Henszlmann halálától a millenniumig 1888–1891. *Magyar Műemlékvédelem* IX. Budapest, 1984. 33–52.

¹⁰ A legelső eredmények: Plank Ibolya: *Hollenzer László (1870–?) műemléki fotográfus emlékkiállítása* (kiállítási katalógus). Országos Műemléki Felügyelőség, Budapest, 1990; Lászlóné Laár Erika: *Budapest a századfordulón. Petrik Albert fényképei* (kiállítási katalógus). Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest, 1993. Az ennek a folyamatnak a kezdetével párhuzamosan 1991-ben alapított, 2004-ig élő *Műemlékvédelmi Szemle* periodikában megjelentetett, valójában példaként is szolgáló cikksorozat: Szentesi Edit: Bevezetések a magyarországi műemlékvédelem előtörténetéből I. Egy kérdés a Central-Commission magyarországi vonatkozású anyagai ügyében. *Műemlékvédelmi Szemle* 1. 1991. 2, 47–51.; Szentesi Edit: Bevezetések a magyarországi műemlékvédelem előtörténetéből II. Haas Mihály levelei Rudolf von Eitelbergerhez az 1850-es évek közepéről. *Műemlékvédelmi Szemle* 2. 1992. 1, 68–76.; Szentesi Edit: Bevezetések a magyarországi műemlékvédelem előtörténetéből III. Egy másik nagybácsi könyvtára. *Műemlékvédelmi Szemle* 2. 1992. 2, 72–81.; Szentesi Edit: Bevezetések a magyarországi műemlékvédelem előtörténetéből IV. Joseph Scheiger magyarországi utazásai és vár-újráépítőknél szóló jótanácsai. *Műemlékvédelmi Szemle* 4. 1994. 1, 85–104.

¹¹ A „szentek fuvarosa”. Divald Kornél *felső-magyarországi topográfiája és fényképei 1900–1919*. Szerk. és Divald Kornél kéziratát sajtó alá rendezte: Bardoly István; a képanyagot válogatta, szerkesztette és meghatározta: Cs. Plank Ibolya. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest, 1999; *Az örökség hagyományozása. Könyöki József műemlékfelmérései 1869–1890* (kiállítási katalógus). Összeállította: Váliné Pogány Jolán. Szerk. Haris Andrea, Bardoly István. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest 2000.

¹² „Sztehló Úr volna kiküldendő” – Sztehló Ottó (1851–1923), a Műemlékek Országos Bizottsága másodépítésze.

kéziratgyűjteménynek. Ezt ő magára vállalta, ami sokrétű feladatnak bizonyult. A közelmúlt évtizedeinek levéltári anyaggá vált irattári egységeit kutathatóvá kellett tenni – ebben az ehhez értő, a feladattal megbízott levéltárosnak műemlékvédelmi szakmai segítséget Bardoly nyújtott. A korábbi irattár archív anyagait – a Műemlékek Ideiglenes majd Országos Bizottságának (1872–1949), majd az 1950-es évek többször változó nevű intézményeinek iratait addig is használták a kutatók, azonban a hatalmas iktatókönyvekben való böngészés, esetleg az évenként iratszámrendben telerakott dobozokban való, igencsak szórakoztató, de kevésbé hatékony lapozgatás, hiába nyújtottak időnként segítséget Forster Gyula elnöki beszámolóí, illetve Gerecze Péter jegyzékei a *Magyarország Műemlékei* évkönyvsorozatában,¹³ sokszor inkább csak a „vak tyúk is talál szemet” tervszerűségével kecsegtetett. Bardoly István a gyökerénél ragadta meg a problémát: nekiállt a teljes MOB-irattár tervszerű átnézésének, az iratokról tartalmi kivonatokat, szükség esetén egyes részekről szöveges másolatokat készítve. „Normális” intézményben, értelmesen szervezett és átlátott napi tevékenység mellett egy ilyen munka gyümölcseinek az értékét – nem is elsősorban tudománytörténeti jelentőségét, hanem a folyamatban lévő helyreállítások szakszerű lebonyolításához (ittthon és határainkon túl is!) nyújtott mérhetetlen segítségét – bármilyen szakmai vezetés a világ bármely műemléki szervezetében azonnal felismerte, fontosságát átlátta volna. Az utolsó mintegy tíz évben azonban a magyar műemlékvédelmi szervezet már egyre kevésbé volt „normális” intézménynek tekinthető, így már az első tíz év a Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottsága iratanyagáról (1872–1881) nyomdakészen kidolgozott kézirata sem jelenhetett meg. A munka egyszerre lett volna alkalmas olcsó kiadású irattári segédletként és okmánytárként, illetve a tervtári rajzanyag felhasználásával reprezentatív albumként való kiadásra, ez azonban elmaradt. A folytatás is elkészült, tudomásom szerint az OMF 1957. évi megalakulásáig, döntően azonban ugyanúgy tud csak hasznosulni, mint a 2000 utáni kiadványok bibliográfiája: aki tud róluk, és tudja, hogy kitől (és mit!) kell kérdezni, az élvezheti a gyümölcseit.

Ez a korlátozott lehetőség azonban érthetően nem elégítette ki Bardolyt, és az utóbbi tíz évben publikációk egész sorában hasznosította leleteit. Ezek a munkák egyértelműen történeti szempontúak, a műemlékvédelem kezdeteitől az OMF megalakítását követő „hőskorig”, az 1960-as évek elejéig terjedő időszakból szemezgetik témáikat. Ami ezt követi, az már lényegében a szerző és az olvasók saját múltja, annak helye Bardoly munkásságában a bibliográfia.

Az elmúlt negyedszázad erőfeszítései néhány súlypont – jelesül a műemlékek jegyzéke, az inventarizáció kérdései, a műemléki törvény megalkotása és a segítségével vagy ellenére való hivatali működés („a törvény betűje vagy szelleme”),

¹³ Forster Gyula: A műemlékek védelme a magyar kormány visszaállítása óta. 1867–1902. *Magyarország Műemlékei* I. Budapest, 1905. 3–59.; Gerecze Péter: A Műemlékek Országos Bizottsága rajztárának jegyzéke. *Uo.* 173–480. hasáb; Gerecze Péter: Magyarország régi falképeinek jegyzéke és irodalma. *Uo.* 485–604. hasáb; Gerecze Péter: A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. *Magyarország Műemlékei* II. Budapest, 1906.

továbbá az épületekonstrukciók generálta viták – körül csúcsosodtak ki, már amikor egyáltalán szakmai kérdésekről volt szó. Ezen problémák történeti összefüggéseinek bizonyos vonatkozásaival természetesen korábban is tisztában volt a műemlékvédelem és a művészettörténet, a maga mélységében és sokszínűségében mégis csak Bardoly mutatta ki forráselemzései során, hogy mindezek a feladatok és dilemmák a kezdetektől végigkísérték a magyarországi műemlékvédelmet, és ezek a műemléki tevékenységnek valójában olyan alapkérdései, amelyektől sosem lehet megszabadulni, amelyek sosem lesznek lezárhatók – minden generációnak meg kell velük újra és újra küzdenie. Ezekhez a kérdésekhez kapcsolódtak a műemléki szervezet megalakulását vázoló, az Arányi Lajos munkásságával foglalkozó, a Forster Gyula és Éber László együttműködését bemutató, a Gerevich Tibornak az új műemlékvédelmi törvény megalkotása érdekében folytatott sikertelen küzdelmét, egyben a hivatalos műemlékjegyzék 1945-ig tartó alakulását feltáró tanulmányai.¹⁴

Nem egyedül Bardoly irattári regesztagyűjteménye maradt kiadatlan az elmúlt évek során. A műemlékvédelem hőskora egyik – jelentőségét tekintve először Bardoly által kiemelt – alakja, Arányi Lajos Pest megye műemlékeit feldolgozó topográfiai kézírata is hosszú évek óta kiadatlanul lapult a felfedező számítógépében, míg úgy nem döntött, hogy a *Műemlékvédelem* 2015-ös évfolyamának hat számában elosztva teszi azt közzé – nem olyan elegáns, nehezebb a használata, nem lehet például rendesen mutatózni, így is örülnünk kell azonban.¹⁵

Ahogy arról már említés esett, Bardoly István műemlékvédelem-történeti publikációi természetesen nem csupán a múltról beszélnek, történeti példatára, írásai, forrásközlései időnként deklaráltnak a mának is szólnak. Azokat olvasva – a mai helyzetet kevésbé ismerők számára természetesen sokszor rejtve – a mai állapotokra is

¹⁴ Sorozatba rendezve: Bardoly István: Gerevich Tibor és a műemlékvédelmi törvény. Adalékok a magyar műemlékvédelem történetéhez I. *Magyar Műemlékvédelem* XIII. A *Műemlékvédelmi Tudományos Intézet Közleményei*. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest, 2006. 7–72.; Bardoly István: „Az indítványozó és jégtörő”. Arányi Lajos (1812–1887) és a vajdahunyadi vár restaurálásának korszaka. Adalékok a magyar műemlékvédelem történetéhez II. *Magyar Műemlékvédelem* XV. A *Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Műemlékvédelmi Tudományos Közleményei*. Budapest, 2011. 7–103.; Bardoly István: „Kellő személyzettel és némi hatalommal”. Adalékok a magyar műemlékvédelem történetéhez III. *Műemlékvédelem* LVI. 2012. 30–66.; Bardoly István: „Két húséges munkatárs”. Forster Gyula és Éber László – Adalékok a magyar műemlékvédelem történetéhez IV. *Ars Hungarica* 38. 2012. 72–103.; továbbá: Bardoly, István–Lővei, Pál: The First Steps for Listing Monuments in Hungary. In: *The Nineteenth-Century Process of “Musealization” in Hungary and Europe*. Edited by Ernő Marosi and Gábor Klaniczay in collaboration with Ottó Gecser. 2006. (Collegium Budapest Workshop Series no. 17.) 249–258.; Bardoly István: Henszlmann Imre kiadatlan jelentése a *Honi műemlékek hivatalos osztályozása* c. tanulmányáról. *Műemlékvédelem* LVII. 2013. 334–336.; Bardoly István: „Igen veszedelmes útra léptünk” – Zsámbék 1933–1934. *Műemlékvédelem* LIV (2010) 189–200.; Bardoly István: „Avagy nem méltók köszönetre, kik a régi szépet újra éltetik?” – az egri minorita templom helyreállítás-története 1909–1943 – utóhanggal. *Műemlékvédelem* LVII. 2013. 322–333.

¹⁵ *Arányi Lajos Pest megye topográfiája. Műemlékvédelem* LIX. 2015. I. 37–58. II. 111–129.

találhatunk utalásokat, gyakran már maga a témaválasztás is magáért beszél. A szerző egyáltalán nem vádolható struccpolitikával: ha a jelen problémáinak megoldására a gyűjtemények munkatársaként nem is lehet közvetlen ráhatással, a diagnózis meghatározására éppen történeti ismeretei miatt nagyon is alkalmas. Amikor például műemlékellenes események történnek a kalocsai székesegyházban, és ennek nyomán az ez ellen szót emelő szakemberekkel, hatósági munkatársakkal szemben méltatlan politikusi ejnye-bejnyére kerül sor az állományértekezleten, akkor példázat gyanánt a *Műemlékvédelem* lapjain feltűnik egy évszázada élt érsek levelezése, egy a nemzeti értékekhez való teljesen más viszonyulás példáját mutatva fel.¹⁶ A kastélyok II. világháborút követő sorsát bemutató, gazdag és mindeddig teljesen figyelmen kívül hagyott iratanyagot tartalmazó, terjedelmes munkája nem csak a tervezett – sokadik – kastélyprogramban tevékenykedők számára jelenthet segédletet, de a maga szerény módján egyben a gondatlanság, a rombolás, majd az ezt követő politikusi arrogancia, a műemlékjegyzék meggondolatlan nyirbálása ma is jól ismert attitűdjeivel is felveszi a harcot.¹⁷

A műemléki irattár és Bardoly István szerteágazó tudása mindenki számára aranybánya. A leletek között más intézmények, múzeumok sorsának alakulása, ma már külföldi városok építéstörténete is pontosabban megismerhető és az azokkal foglalkozók elemzései kiegészíthetők¹⁸ – ennek felismeréséhez azonban elengedhetetlen a széles látókör, a mindenre kiterjedő figyelem. Ugyanez a szemlélet hozta létre a műemlékvédelem Tudományos Irattárába betagozott művészettörténeti-műemlékvédelemi arcképcsarnok gyűjteményét. Ezt a műemléki fotótárban és a gyűjteményekben itt-ott felhalmozott – a képeknek a készítésükkel összefüggő pillanatnyi aktuális használatát követően figyelemre nem méltatott – fényképek rendszerezésével, meghatározásával kialakított együtttest ugyancsak Bardoly szívós munkája hívta életre, majd egészítette ki minden lehetséges forrásból. Ma már a 19–20. századi tudománytörténeti publikációk – például az *Enigma* tematikus számai, a műemléki kiadványok – nélkülözhetetlen illusztrációs segédletét jelenti.

A bibliográfiája, adattára segítségével nyújtott kollegiális segítségen túl Bardoly István tudománytörténeti tanulmányok, kisebb-nagyobb szösszenetek baráti ötletadója is, hiszen bibliográfusként egyként ismeri mindannyiunk érdeklődési területét, valamint az azok művelését elősegítő műemlékvédelem-történeti forrásokat.¹⁹

¹⁶ Bardoly István: Régi dal – érseki köszönet a Műemlékek Országos Bizottságának Kalocsáról 1909-ben, avagy egy restaurálás elfeledett születésnapja. *Műemlékvédelem* LVII. 2013. 419–421.

¹⁷ Bardoly István: A „falak is szenvednek” – épület(sorsok) és kutató(sorsok) 1945–1963. *Művészettörténeti Értesítő* 64. 2015. 69–114.

¹⁸ Bardoly István: „Teljes győzelem, az egész gyűjtemény a miénk”. Gerevich Tibor és az esztergomi Keresztény Múzeum. *Enigma* XVI. 2009. 60. sz. 59–71.; Bardoly István: Hoffmann Edit két levele. *Művészettörténeti Értesítő* 61. 2012. 313–317.; Bardoly István: Kiegészítések és árnyalások – Weyde Gizelláról. *Műemlékvédelem* LVII. 2013. 294–297.

¹⁹ Hogy csak saját példámnál maradjak, nélküle nem születtek volna meg az alábbi tanulmányaim (valójában nyugodtan kiírható lett volna a neve társszerzőként, csak ettől kategorikusan elzárkóztam):

A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat évente egy-egy személynek, illetve intézménynek adományozott Henszlmann Imre-díja a művészettörténet és a régészet olyan „külső” támogatóinak kitüntetésére szolgál, akik maguk nem régészek vagy művészettörténészek, de tevékenységük jelentős segítséget jelent a két szakma művelőinek. Az egyik díjat 2008-ban a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében Bardoly István vehette át. Az ünnepségen a díjazott munkásságát Gábor Eszter művészettörténész méltatta. Kiemelte, hogy az Országos Műemléki Felügyelőségen könyvtári segéderőként indult Bardoly idővel a könyvtár, majd az egész gyűjteményi anyag legjobb ismerőjévé vált. Gyűjtései, publikációi nélkülözhetetlen segédleteivé váltak a magyar művészettörténetnek és műemlékvédelemnek, ahogy szakmai információi, „forrás-leletei” is óriási segítséget jelentenek sokak napi munkájában. „Bardoly István, bár kívülről indult és onnan támogatott, mára a határokat átlépve, belülrre ért. [...] tudománytörténeti tanulmányai már a filológiai módszerekhez visszakanyarodó mai művészettörténet-írásunk szerves részét képezik.”

Bardoly alól azóta jórészt kipusztították a műemlékvédelmi intézményt (elég, ha csak a szótövet alkotó ige jelentését vetjük össze a valósággal). Még szerencse, hogy legalább ő intézményesedett a javunkra.

Lővei Pál: A Műemlékek Országos Bizottsága az 1900. évi párizsi világkiállításon. In: *„És az oszlopok tetején lilomok formáltattak vala” – Tanulmányok Bibó István 70. születésnapjára*. Szerk. Tóth Áron. Budapest, 2011. 239–243.; Lővei Pál: „... az akkori divat követelményeinek behódolva ...” – A felsőhídvégi Hiemer-Jeszenszky-kastély és falképeinek sorsa. *Ars Hungarica* XXXIX. Supplementum, 2013. 141–150.

Tímár Árpád

KÖSZÖNTŐ

Kedves Istvánka!

Ha nagyon emelkedetten akarnám kezdeni a köszöntést, akkor azt a klasszikus sort idézném, hogy: „Az emberélet útjának felén...”. De ez nem jó ide. Legyünk realisták. Hatvan éves lettél, utadnak immár kétharmadához értél. Nagy út, rengeteg munka, hatalmas – vállalt, s részben titkolt – életmű áll mögötted.

Az előtted álló harmadot már biztosan nem tudom majd végigkísérni, de a középső szakaszt elég szoros közelségben éltük meg. Ismeretségünk – s remélem, joggal mondhatom – barátságunk jó harminc évre tekinthet vissza. Bizonyára volt valami – a világról, s körülményeinkről alkotott nagyon hasonló véleményünkön kívül –, ami közel hozott minket egymáshoz. Vonzódtunk például a „szent öregekhez”. (A terminus technicus a Te találmányod.) Én ezt rég s nemrég megholtak szövegeinek gondozásában éltem ki, neked azonban jutott bőven az élőkől is. Megbecsülést, tiszteletet sugárzó közeledésedet szeretettel viszonzották, nem egy közülük atyai barátoddá is vált. Többségük – koruknál fogva – örökre távozott már, de még örülhetsz élőknak is, s készülhetsz arra, hogy lassan-lassan Te is a „szent öregek” sorába fogsz tartozni.

Nyilván az is közös, hogy szerettünk adattárakban, kéziratárakban keresni-kutatni, a könyvtárakban régi újságokat olvasni, még mikrofilmen is, vonzódtunk az igazi dokumentumok világához, becsültük a régi fotókat, leveleket, kéziratokat, örültünk minden apró ténynek, adaléknak, ami új ismeretekhez, új összefüggésekhez vezetett. Volt bennünk valamiféle „vadász-szenvedély”. Jó dolog találni olyan újságot, folyóiratot, cikket vagy szerzőt, amit s akit eddig senki nem idézett, nem használt fel tudományos munkája során.

Többször dolgoztunk, publikáltunk is együtt, összeszedtük több évjárat művészettörténeti bibliográfiáját, még egy születésnap köszöntő cikket is írtunk együtt. (Sajnos befejezetlen, abbamaradt közös munkánk is van, ami persze semmiképp sem a Te hibád.)

A filológiai munka minden ágát-bogát sikerrel műveltél. Legendássá vált bibliográfia-készítő tevékenységeden kívül a szöveggondozás és szerkesztés legnehezebb feladataival is sikeresen megbirkóztál. Ezt sok száz oldalnyi Mednyánszky-kézírás kiolvasása, vagy a Zádor Annával készített tucatnyi hangfelvétel olvasható szöveggé formálása ugyanúgy bizonyítja, mint számos katalógus, emlékkönyv vagy köszöntő kötet jegyzetanyagának, kép- és irodalomjegyzékének rendbetétele. Zömük természetesen a műemlékvédelem témakörében született, de jutott belőlük az Iparművészeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria katalógusaiba is. Sok-sok névtelenül végzett szerkesztői munka után ma már két folyóirat is büszkén hirdeti impresszumában, hogy szerkeszti Bardoly István.

Az is hamarosan kiderült, hogy jól tudsz szervezni, embereket mozgósítani egy-egy feladat közös megoldására. Ki tudná megmondani, hány telefon, hány levél kellett például ahhoz, hogy a sok és sokféle szerző kéziratából a *Frakkok* első körben három (végül öt) kötete végül összeálljon. (S persze mennyi munka, hogy kielégítő életrajz s egységes bibliográfia is legyen a Markója Csilla szerkesztette cikkek mellett!)

Szerénységed, túlzott önkritikád sokáig magakadályozott abban, hogy nyilvános előadásra, dokumentumokon túllépő önálló tanulmányok publikálására vállalkozzál. Ezt az akadályt is leküzdötted, s ma már a szakma egyenjogú, egyenrangú szerzőjeként tekint Rád mindenki, aki írásaidat haszonnal forgatja.

Többször utaltál rá, hogy a tisztességes, szorgalmas munka szeretetét, belső igényét szüleid példája nyomán tetted magadévá. Minden, amit elértél, valóban ebből fakadt: kitartó, szorgalmas munkád eredménye. Szakmai tekintélyed megszerzésében, a hivatali ranglétrán való komótos előrehaladásodban semmiféle szakmán kívüli tényező nem játszott szerepet. A munka, a megoldandó feladat érdekelt, s ha nem adtak eleget mások, mindig találtál magadnak olyat, amely hasznos – sőt közhasznú – s egyben kedvedre való.

Bizonyosan van Benned valamilyen különleges kisugárzás, amely vonzza közeledbe az embereket. A személyeknek, sőt a jó ügyeknek is szóló önzetlen segítőkészség, tudásod, tapasztalataid hivalkodásmentes felkínálása mindenkinek, akinek szüksége volt rá, sok lekötelezett kollégát, barátot, tisztelőt gyűjtött köréd. Pótolhatatlan bibliográfiai adataidra, s nem kevésbé ötleteidre, tanácsaidra, baráti kritikára s kiváló tanulmányaidra a következő években is nagy szüksége lesz mindnyájunknak.

Isten éltesen sokáig!

Bardoly István könyveket hoz a Művészettörténeti Kutatóintézetbe, 2011

Haris Andrea

ULTIMA REALITAS

*„Tudom, tudom, te is egy kissé szégyeled,
Hogy nem úgy írok, mint az igazi énekesek,
Sőt néha magam is eléggé szégyelem magam,
Hogy így beszélek, ilyen hétköznapien,
Hogy mindig ezeket emlegetem, a köznap dolgokat,
És nem az apokalipszist, a mennyet és a poklokat.”*
(Vas István)

Az attribútumával kezdődött. A szerkesztő és bibliográfus mindig gondosan tű-hegyesre faragott ceruzájával találkoztam először.

Egy tanulmánykötet szerkesztésébe bonyolódtam bele, bizonytalanná váltam és a kollegáim egyhangúan azt javasolták, keressem fel „a Bardolyt” az Intézetben. A beszélgetés első ütemeire a staccato volt a jellemző, majd lassan andantévá változott. Közös hangnemünk volt: a munkába való konok menekülés, az Élet élénk állított drámai fordulatának túlélésére. Akkor Fülep Lajos és Kner Imre levelezését nyomta a kezembe és az eltelt több mint két évtized alatt számtalan könyvet (és nem csupán szakirodalmat), valamint bibliográfiai tanácsot kaptam tőle. Büszkén állítom, hogy rendelkezem azzal a „felhasználói jogosultsággal” – persze nem egyedülként a szakmában – hogy „a Bardolyhoz” fordulhatok, ha valamilyen könyvre/tanulmányra csak félig emlékszem, vagy inkább most akarom létezését felfedezni. A számítógép és az internet jelen korszakában is az adatokat fejből dobja ki, és a technikát – saját bibliográfiai jegyzékeit – csak ellenőrzésre használja. Az egész művészettörténet-szakma publikációs tevékenységét figyeli – bár saját állítása szerint a kortárs művészetet nem követi –, de évtizedek óta elsősorban a műemlékvédelem igencsak sokrétű interdiszciplináris szempontjaira összpontosít.

Soha nem tettem fel az egyenes kérdést: miért épp a műemlékvédelem? A választ azonban úgy vélem, tudom: ez a műemlékvédelem intézményi könyvtára. A könyvtár másfél évszázados múltjával, amely – speciális gyűjtőkörén túl – állományában hű lenyomata a szervezet magas- és mélyrepüléseinek, de követhető benne a szervezetben egykor dolgozók kutatási területe is. Méretében valahol a magánkönyvtár felső határán mozog, ahol még személyes kapcsolat teremthető az összes könyvvel tartalmilag éppúgy, mint küllemét tekintve, és tudható, a kiválasztott melyik szinten, melyik „kukszliban” lakik.

Senki könyvespolca sem menekül meg ettől a személyes kapcsolatfelvételtől – nevezhetjük szakmai ártalomnak is –, ha a bibliográfus a közelébe kerül. Egy este elképedve hallgattam egy kollégám telefonhívását, aki könyvet kért kölcsön tőlem.

Tiltakoztam, nekem ilyenem nincs, de közölte: Pista állítja. Feltárcsáztam a forrást és pontosan meghatározta, hol találok a könyvespolcomon.

Hite szerint édesanyjától örökölte ezt a memóriát, ezt a „raktározóképeséget”, amelyhez bizonyosan nagy vizuális emlékezőképességre (is) szükség van, és ez szöges ellentétben áll azzal az állításával, hogy a képekkel nem tud mit kezdeni. Én ezt nem hiszem el neki és nem gondolom másnak, mint a művészettörténetesek mellett szándékosan háttérbe húzódni akaró bibliográfus tudatosan felvállalt szerepének. Láttunk számos jó és rossz kiállítást együtt, és visszaemlékszem határozott értékítéleteire a műtárgyakról, de a kiállításról magáról is. Jó néhány kiadványt is szerkesztettünk együtt, és noha a képanyagot deklarálta ráhagyja a társszerkesztőjére; azonban a képeket is figyeli, az ezekkel kapcsolatos hibákat is kiszúrja; majd lehet „egy vesszőn vitatkozni az utolsó leheletig”. (Idézet forrása: Bardoly István.)

A könyvtáros, bibliográfus, szerkesztő az elmúlt évtizedben irattárossá is lett, és megadatott számára az a kegy, hogy ez elsősorban saját választása lehetett. A választás kívülről nézve visszavonulás, de benne volt az új feladat keresése és a megmerítkezés az irodalom és a memoárok alapján a mindennapok szintjéig ismerős, századforduló és két háború közötti világban. A műemlékvédelem iratai, a nagy elődök hagyatéki anyagai az ő kutatásai előtt kiaknázatlan kincsesbányaként raktározódtak a hivatalban. Rendszerezésükkel és rendszerezett feltárással először állította elé – az egykor műemlékvédelemnek hívott szakma művelői elé –, hogy a politika és a műemlékvédelem mennyire elválaszthatatlan. A százötven év anyagának szoros olvasása után nem kellett vátesznek lennie, hogy kétséget kizáróan láttassa velünk: gyorsvonati sebességgel robogunk a katasztrófa felé. Akkor még reménykedtünk és próbálkoztunk, de mára bizonyossá vált. A rendszerváltás után az először a szakma által gerjesztett változásokat politikai döntések követték, és mostanra megszámlálhatatlan életképtelen műemléki szervezetet termeltek ki, egyiket a másiktól. A különböző nyugati példák alapján átvett ideák (pl. örökségvédelem) szemben álltak a hazai hagyománnyal és miközben ezek ellen küzdöttünk a felszínen maradásért, nem vettük észre – és ebben nem is maradtunk le a Nyugattól (!) –, hogy a 21. század létrehozta az „újműemlék” fogalmát, tisztábban fogalmazva: elvárna a műemléktől a „szín- és alakbeli épséget”, vagyis azt az „újdomság érték” kategóriát, amellyel –teoretikusa, Riegl szerint – egy műemlék eleve nem rendelkezhet.

Az évek alatt egyszer fel nem merült a gondolataimban, hogy a hátukat egymásnak támasztó hivatali szobáink egyszer elválnak egymástól. A mindennapi köszönés megszűnt, de megmaradt a toll – az a régi, tintába mártogatós fajta – és a gondosan tűhegyesre faragott ceruza a konok munka folytatásának attribútumaként. Ultima realitas.

Somorjay Sélysette

„...ELEGEM VAN A LEGENDÁKBÓL...”

Az 1990-es évek közepén Granasztói Györgyné, az Országos Műemlékvédelmi Hivatal tudományos részlegének akkori feje vezetőt keresett a Hivatal gyűjteményeinek élére. A könyvtárat, fotó- és tervtárat, valamint a Műemlékek Országos Bizottságának irattárát magába foglaló hivatali egység a magyarországi intézményes műemlékvédelem teljes múltját felöleli, s mint ilyen, muzeális értékű, egyszersmind a folyó műemléki helyreállításokhoz nélkülözhetetlen kiinduló pont is, tehát feldolgozottsága, használhatósága széles kutatói bázis elementáris érdeke. A célszemély azonnal és magától értetődő módon Bardoly István volt, aki akkor nem, de korábban évekig a Hivatal könyvtárában dolgozott, és bibliográfiai munkássága révén már akkor tudni lehetett, hogy egészen széleskörű áttekintéssel rendelkezik a műemlékvédelem területén. A csábítás az intézmény szerencséjére sikerrel járt. Bardoly István kötélnek (és munkába) állt. Ekkor vette kezdetét az a szisztematikus, zaj nélküli feldolgozó munka, amelynek gyümölcse az elmúlt tíz évben egyre sokasodó és tárgykörében gazdagodó publikációkban vált láthatóvá.

Ámbár ami a „láthatóságot” illeti, mindez a közelebbi munkatársaknak éppen sággal a szeme előtt zajlik. Nem lehet olyan korán érkezni, hogy Bardoly Istvánt ne az asztalánál találjuk, amint hagyatékat és iratokat szálaz, rendszerez és lajstromoz. Ha nem ül ott, hátrahagyott mobiljából tudni lehet, hogy leugrott valamiért a könyvtárba (a Hivatal egyéb helyiségeit lehetőleg elkerüli), és hamarosan fűtyörészés jelzi majd, hogy visszatérőben van, majd harsány „Kávé!” kiáltással összetrombitálja a folyosó lakóit. Ilyen alkalmakkal néha bepillantást enged abba is, hogy éppen milyen tudományos legenda háttérét nyomozza, mert – mint mondja – idegesítik a kerengő vélelmek és elege van a legendákból.

Részben ennek az „idegességnek” köszönhetjük tehát, hogy egyre árnyaltabb és hitelesebb képünk kezd lenni hazai műemlékvédelmünk régi – s nem oly régi eseményeiről. Kutatásait a Hivatalnál a Műemlékek Ideiglenes Bizottsága iratanyagának feldolgozásával kezdte, ami tíz év iratanyagának átírását és kutathatóvá tételét jelentette. Bizton feltételezhetjük, hogy az ő esetében, a „*nulla dies sine linea*” nem csak elv, hanem valóban gyakorlat is: napra kész műemléki bibliográfia, gyarapodó iratjegyzékek és forrásátírások nem születnek másként olyan tempóban, mint azt a Hivatalnál eltöltött húsz évében tapasztalhattuk. A gyűjtemények vezetőjeként a könyvtár, valamint a fotó- és tervtár ügyeit rábízta az egyes gyűjtemények kezelőire, míg ő az irattárra összpontosította energiáit. A hagyományosan csak a MOB irattárát jelentő irattári forrásanyag tevékenysége nyomán kiegészült az Országos Műemléki Felügyelőség, illetőleg a MOB feloszlata és az OMF megalapítása közötti iratanyaggal, valamint számos, könyvtári szekrények mélyén elfekvő, illetve időközben adományozott, rendezetlen kéziratok anyaggal, amelyek között jelentős műem-

lékvédelmi személyiségek hagyatéka (Arányi Lajostól Rados Jenőn át Dercsényi Dezsőig), kéziratok voltak. A lajstromozott, mutatózott gyűjtemény ma több tíz folyóméterre rúg.

1995–2005 között megjelent műemlékvédelmi tárgyú publikációi még elsősorban bibliográfiák voltak (tízes nagyságrendben állította össze kollégák irodalmi tevékenységét, és megjelentette az 1991 és 2000 közötti időszak műemléki bibliográfiáját), ezt követően azonban folyamatosan jelennek meg forrásfeldolgozáson alapuló átfogó tanulmányai, amelyek tárgyukban szerteágazóak, de helyükre tesznek egy-egy hiányzó mozaikdarabot, vagy kiélestenek egy-egy homályba vesző képet. Jogosan kapcsolja őket egybe az *Adalékok a magyar műemlékvédelem történetéhez* alcím. Emellett számos olyan írása jelent meg ebben az időszakban, ami egy-egy fontos részterületre (mint pl. a nyírbátori Krucsay-oltár, vagy az egri minorita templom restaurálása) nézve nyújt mérvadó új információt. A sokszor érdektelennek tűnő hivatalos levelezések, jelentések, vagy magánfeljegyzések kásahegyét türelemmel, érdeklődéssel és kellő kíváncsisággal rendszerező Bardoly István mára valószínűleg olyan egyedülálló áttekintéssel rendelkezik a magyar műemlékvédelemről, amit mindannyian, akik tudásához folyamodunk, inkább csak sejtünk, de teljes mélységében fel sem fogunk. Érdeklődése azonban – és itt most csak a műemlékvédelem területére gondolok, hiszen ezen túlmenően is széles spektrumot ölel föl közreadói és szerkesztői tevékenysége – nem korlátozódik arra, amihez a Hivatalnak köze volt. Tájékozottsága révén tágas kontextusban látja a magyar műemlékvédelem helyét és szereplőit. Így megtalál és restaurál feledésbe ment összefüggéseket, mint tette azt pl. Weyde Gizella Magyarországról elszármazott művészettörténész korszerű műemlékvédelmi szemléletet tükröző háború előtti publikációinak magyar nyelvű közlése során.

Bardoly műemlékvédelem tárgyú írásai élvezetes, de korántsem üdítő olvasmányok. A kezei között lapról lapra feltáruló tények olyan történetet rajzolnak föl, amivel egyáltalán nem jó szembesülni. Kortársként és kollégaként szakmai életünk aktív harminc éve során a napi feladatok végzése közben sokszor volt az a benyomásunk, hogy korábban magától értetődően elfogadott értékek és érvek devalválódtak, sőt elenyésztek. A műemlékek, a műemlékvédelem és az erre hivatott intézmény védelmében a szakterület sokszor hivatkozott „száznegyvenéves” múltja, ami önmagában is a magyar kultúrtörténet megkerülhetetlen tényezője, úgy tűnik, épp napjainkban már semmit nem jelent, semmilyen kultúrpolitikai ingerküszöböt nem ér el. Az utóbbi két-három év történései során nem egy kolléga volt kénytelen a műemlékvédelemre áldozott szakmai évtizedek után kényszerűen elfogadni, hogy semmit nem tehet a szeme láttára pusztuló értékek megmentéséért, mert nincs intézményes lehetőség a szakszerű műemlékvédelemre. Bardoly forrásközléseit és elemzéseit olvasva döbbenettel kell tapasztalni, hogy a hol tudatlanságból, hol cinizmusból, vagy éppen a személyes ambícióból fakadó pusztítás milyen folyamatos jelenség a magyarországi műemlékvédelemben, s hogy a politika, ami egyedül volna képes a kulturális közkinccs fennmaradásának feltételeit megteremteni, mindvégig milyen „késedelmes szívű” és vonakodó volt e feladatának elismerésében és hatékony teljesítésében. A magyarországi műemlékvédelem 1960-as években kibontakozó isko-

lájának eredményei, az olykor vitatott, de mindig végiggondolt helyreállítások és mindenekelőtt a műemlékek kutatása terén kidolgozott módszertan sikeressége elfedi ezt a tényt. Bár Bardoly István publikációi ezzel a fiatalabb időszakkal egyelőre nem foglalkoznak, az általa rendezett tudományos irattár aktáiból, ami munkája révén az 1980-as évek elejéig már kutatható és így bekerült a rendszeresen használt forrásanyagok körébe, fény derül a hivatalos deklarációk mögött húzódó napi valóságra.

Az aktákból kibontakozó történet azonban nem csak a házakról, és nem csak a műemlékvédelemről szól. Sajnálatosan sokat mond el közállapotainkról általában. Hamvába holt kezdeményezésekről, energiákat felemésztő újakezdésekről. Elhivatott személyek kimagasló, mégis elszigeteltségbe torkolló teljesítményéről. A műemlék definíciójának egyik eleme a történeti forrásérték. Bardoly István munkásságában a műemlékvédelmi intézményrendszer aktái válnak az elmúlt százötven év magyarországi történéseinek beszédes forrásaivá.

Bardoly a kölyök Sacival, 2008 szeptemberében

Gábor Eszter

BARDOLY ISTVÁN 60

Nem szeretem ezeket a kerek évfordulókat, mert az idő múlására emlékeztetnek. A hatvanadik még hagyján, mert ez a megünneplésre méltatott évfordulók legkorábbi, holott 30 évvel ezelőtt még a férfiak nyugdíjba eresztésének ideje volt. Szörnyű! Mostanra annyit javult a helyzet, hogy legalább nem kell nyugdíjba menni. A megünnepelt 60-as férfiak is maradhatnak aktívak és fiatalok.

Köszöntöm az aktív és ifjú Bardoly Istvánt!

Ez a köszöntés már rosszul indul. Hét évvel ezelőtt, amikor laudáltam a nevezett urat a Hosszúnevű Társulat által neki ítelt Henszlmann Imre díj átadása alkalmából, be kellett vallanom, hogy bajban vagyok, mert „[a]mikor elvállaltam a megbízást, nem is gondoltam, hogy a feladat meglehetősen nehéz, mert ha nem róla lenne szó, akkor gond nélkül felhívnám Bardolyt, hogy mondja meg, hogy azon kívül, amit magam is tudok, mit kell még tudnom az ipséről, és hol találom meg az irodalmat. Ezt most mégsem tehetem, magamra vagyok utalva, elképzelhető tehát, hogy lényeges dolgokat kifelejték. Így jár az, aki évek, mondhatni évtizedek óta az ünnepeltre támaszkodik, és el is lustul ennek következtében.”

Az évtizedek nem túlzás. 40 éve lehetett, amikor a Műemlékfelügyelőségen őrzött Molnár Farkas-hagyatékából szerettem volna néhány lapot megnézni, de ez komoly, szinte áthághatatlan akadályba ütközött. Ekkor mondta Tóth Melinda – a nála nem mindennapos népmesei fordulattal –, hogy kérd meg az OMF könyvtárában az én „kicsi szógámat”, Bardoly Pistit, ő majd előkeríti neked. És lőn. Bardoly még valóban Pisti volt, talán 19-20 éves, és – az ő kifejezésével – „lóti-futi” a könyvtárban. Pontosabban szólva raktáros, aki már akkor szinte mindent ismert, mindent megtalált és előkerített, amit lehetett – és amit nem lehetett, azt is.

Innen nőtt a szemünk előtt azzá, akinek ma ismerjük, a magyar művészettörténet kiváló bibliográfusává és szerkesztőjévé, majd művelőjévé.

Az OMF könyvtárában hamar kinőtt a „lóti-futi” szerepből, és lassan minden érdemi munkát magára vállalt és el is látott. Szerzeményezési ügyekben is vele lehetett megtárgyalni, ha valami műemléki, építészettörténeti tárgyú könyvet találtam a boltokban, és a Szépművészeti Múzeum számára nem vehettem meg. Amikor a Prestel Verlag XIX. századi sorozatának még kapható köteteit – költségvetési fedezet nélkül, személyes hitelemre támaszkodva – behozattam az „idegennyelvű könyvesboltba” (akkor még volt ilyen), holott tudtam, hogy a Múzeumnak csak a teoretikus, és a kifejezetten képzőművészeti tárgyúakat vehetem meg, Bardoly azonnal megértette a tennivalót és elrendezte, hogy az építészeti köteteket megvegye az OMF – az ugyanis nem volt kétséges, hogy a szakmának szüksége van erre a sorozatra; hogy itthon is, mégha szétszórva is, hozzáférhetőek legyenek a kötetek.

(Lehet, hogy ez már az intézeti könyvtárossága idején történt és nem az OMF, hanem a Művészettörténeti Intézet könyvtárába kerültek a szóban forgó könyvek?) Könnyen és értelmesen lehetett vele együttműködni.

Ezt persze nemcsak én vettem észre, hanem nálam fontosabb emberek is, például Marosi Ernő, aki a nyolcvanas évek elején, talán 83-ban átcsabította a Művészettörténeti Intézet könyvtárába. Bardoly István közben elvégezte az egyetemet, és könyvtárosi tevékenysége mellett, illetve annak részeként egyre több időt szentelt a bibliográfusi feladatoknak. Eleinte Tímár Árpád munkatársaként, majd mind jobban önállósulva jelentek meg a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézete, később – a nevét folyton változtató – OMF kiadásában bibliográfiái, amelyek kutatómunkánknak nélkülözhetetlen segédeszközeivé váltak. E bibliográfiák a lehető teljességre törekszenek, minden eldugott kiadó kiadványát és minden rejtett periódikát feltárnak, miközben mutatóik minden segítséget megadnak használóiknak.

(Egy véstes hiányt tapasztaltam mindössze: az 1991-es Ybl-kiállítás katalógusának bibliográfiájából – *A klasszicizmus és historizmus építészetének irodalma 1956–1991. Válogatás* – kimaradt a Németh Lajos féle kézikönyv – *Magyar Művészet 1890–1914* – általam elkövetett vonatkozó fejezetének említése. Ezt én nagyon zokon vettem, és Petőfi szavaival fenyegettem meg a vétkezőt, hogy akkor sem bocsátok meg neki, ha halottas ágyamnál térdepelve könyörög bocsánatért. Ezt meg ő vette a szívére, és úgy vezekelt, hogy *A Magyar Műemlékvédelem Bibliográfiája (1976–1990)* című nagy művének 507. oldalán a 2546. tételt, *Az ezredéves emlék* című örökbecsű cikkemet kétszer szerepeltette. Mit volt mit tennem, megbocsátottam.)

A bibliográfusi munkának eredménye, sőt feltétele, hogy a bibliográfus lehetőleg mindent megnéz és elolvas. Bardoly elolvas, de az olvasottakat nem tartja meg féltékenyen magának, hanem lehetőleg azonnal hírré is teszi azoknak, akiket illet. Tudja, ki mivel foglalkozik, és ha bármilyen eldugott helyen talál valami vonatkozó érdekes információt, azt azonnal közli az érintettel. Köszönetképpen lassan elkezdünk élösködni rajta. Kíváncsi vagyok, hetente hány telefont kap azzal a kérdéssel, hogy mit tud XY-ról, vagy erről-arról?

Ilyen felvilágosítási, ismeretterjesztési szolgáltatás keretében adta kölcsön nekem Kászonyi Dániel emlékiratait, Halász Imre ragyogó visszaemlékezését, *Az egy letűnt nemzedék*et, amelyből a dualizmus korának magyar politikájáról és politikai szereplőiről többet tudtam meg, mint bármi másból, és amelyet magam talán soha sem találtam volna meg, hiszen addig sem találtam rá, amíg ő nem figyelmeztetett és nem adta kölcsön a ritka könyvet is. De figyelmeztetett arra is, hogy olvassam csak el Herczeg Ferenc emlékezéseit, mert hazudik ugyan, de figyelmesen olvasva sok minden kiderül belőle.

A 90-es évek közepén aztán visszacsabították az – akkor talán már – Országos Műemlékvédelmi Hivatalhoz, de már nem könyvtári lóti-futinak, hanem gyűjteményi önálló osztályvezetőnek. A hivatali, szervezési és bibliográfusi munkák mellett ekkor kezdődött szerkesztői működése is. Szerkesztője, esetleg társszerkesztője lett a műemléki hivatal kiadványainak, a Divald Kornél munkásságát feldolgozó *A „szentek fuvarosa”* című nagyszerű kötetnek (1999), Könyöki József műemlékfelméréseit

összegyűjtő *Az örökség hagyományozása* (2000), a *Műemlékvédelem törvényi keretek között* (2001) című munkáknak. Más kiadónál sajtó alá rendezte és megszerkesztette fiatalon elhunyt felesége, Maros Donka posztumusz könyvét, az Iparművészeti Múzeum „kisművészeti” gyűjteményének feldolgozásán alapuló, a maga nemében egyedülálló, szellemes tanulmányokat közkinccsá tevő *Bájos semmiségeket* (2002). Szerkesztett Festschrifteket: Koppány Tibor tiszteletére 1998-ban és Granasztóiné Györffy Katalin tiszteletére 2004-ben. 1995-től ő a *Műemlékvédelmi Szemle* egyik szerkesztője, és ő szerkeszti a 2002-től, a XI. kötetrel újrainduló műemlékvédelmi évkönyvet, a *Magyar Műemlékvédelem* című tudományos periodikát. (Ezirányú tevékenységeiről tanult kollégáim részletesebben és mélyrehatóbban szólnak majd. Azt azonban meg kell még jegyeznem, hogy jó szerkesztő módjára nemcsak hozott anyagból dolgozik, hanem időnként maga is rendel – belőlem is kéréselt egy olyan írást, amelyet nagyon nem akartam megírni, és bevallom, utólag nem bántam meg, hogy engedtem unszolásának.)

A „szentek fuvarosa” kötetben a szerkesztési munka mellett Divald Kornél kéziratait is sajtó alá rendezte, és talán ezzel indult szöveggondozói tevékenysége. Főműve a Mednyánszky László feljegyzéseit tartalmazó kötet, amelyet a festő naplójának, jegyzeteinek kiolvasásával és sajtó alá rendezésével csodálatra- és irigyléreméltó színvonalon oldott meg. (E feladat mibenlétéhez tudnunk kell, hogy Mednyánszky feljegyzései titkosírással, pontosabban a görög abc betűivel, különböző nyelveken: magyarul, németül, franciául íródtak.) Érdemes a 2003-ban megjelent kötet egy-egy facsimile oldalával megpróbálkoznunk, hogy a feladat nagyságáról fogalmunk legyen. A csaknem ezer tételt tartalmazó jegyzetapparátus a szereplő személyekre, eseményekre, helyszínekre és kapcsolatokra részletes és kimerítő magyarázattal szolgál – hogy a Mednyánszky-jegyzetek feloldásának, kutatásának történetére kitekintő utószót és függelékeket külön ne is említsem.

A Mednyánszky-kutatással, a 2000-ben megjelent Mednyánszky-olvasókönyvvel kapcsolódott be Bardoly István az *Enigma* című folyóirat szerkesztői munkájába. „Bardoly István könyvtáros és klasszikus műveltségű bibliográfus személyével megérkezett az *Enigma* hasábjaira a filológia és a recepciótörténet. [...] Bardoly kitűnő kézirat-kiolvasó, segítségével olyan forráskiadások valósultak meg, mint a [...] *Mednyánszky-olvasókönyv*, [...] vagy a Farkas István kéziratot frontnaplóját is tartalmazó hadifestészeti-szám.” – írta a főszerkesztő Markója Csilla a folyóirat 50. számának köszöntőjében. Az *Enigma* keretében jelent meg Bardoly ötletére és Markója Csillával történő társszerkesztésben az „*Emberek, és nem frakkok*.” A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai címet viselő, öt kötetes tudománytörténeti esszégyűjtemény 2006 és 2010 között. Ez a sorozat egy majdan megírandó magyar művészettörténetírás-történet alapját képezheti.

A Régészeti és Művészettörténeti Társulat 2008-ban – az utolsó pillanatban – a szakmánkat kívülről támogató kiváló személyek tevékenységének elismerésére alapított Henszlmann Imre díjjal tüntette ki Bardoly Istvánt, aki bár „kívülről indult és onnan támogatott”, a 2000-es évek kezdetére a határokat átlépve, belülré ért. A „*Tévedéseiben is becsületes idealista*” – *Apró adalékok Kenczler Hugó életéhez*.

(*Etűdök. Tanulmányok Granasztóiné Györfy Katalin tiszteletére*, Bp. 2004.) és Gerevich Tibor és a műemlékvédelmi törvény. *Adalékok a magyar műemlékvédelem történetéhez* (Magyar Műemlékvédelem XIII. Bp. 2006) című tudománytörténeti tanulmányai, vagy a legutóbbi *A „falak is szenvednek – épület(sorsok) és kutató(sorsok) 1945–1963* (Művészettörténeti Értesítő 64. 2015. 69–114.) már a filológiai módszerekhez visszakanyarodó mai művészettörténet-írásunk szerves részét képezik.

Bardoly István a szemünk előtt lett ifjú könyvtári lóti-futiból szakmánkat kívülről és belülről egyaránt támogató, megbecsülendő és megbecsült, nélkülözhetetlen segítőársunk.

2008-as laudációm a következőkkel zártam: „Engedjék meg a tisztelt kollegák, hogy visszaélve jelenlegi helyzetemmel, a szokásoktól eltérően, egy exkluzív társaság, a Volt Művészeti Könyvtárosok ZE, azaz Zártkörű Egyletének tagsága – jómagam – és a tiszteleti tagság – Tóth Melinda – nevében is jókívánságaimat fejezzem ki ez alkalomból »szeretett elnökünk«¹-nek Bardoly Istvánnak.” De Melinda nem jött el a jeles eseményre, megfélekezett róla, megfélekezett az előző esti hosszas megbeszélésünkről. Ekkor vettük észre, hogy valami baj van, – jókedvű marhaskodásunk egyszerre rémületbe fordult. Bocsánat, hogy szomorúan zárom, de így kell tennem, mert Tóth Melinda kihagyhatatlan részese volt kettőnk történetének.

¹ Vö.: Ludas Matyi 1945–1948. Szegő Gizi (GIS) sorozata A Legifjabbak Szabad Szagszervezete.

Nagy Ildikó

AKI HATVAN ÉVES...

Bardoly! – szól bele a telefonba azzal a jellegzetes hangsúllyal, amelyről sosem tudható, hogy mi következik utána: névnapi jókívánság vagy egy újabb vérfagyasztó történet a műemlékvédelem helyzetéről, híradás egy új könyvről, „amit magának okvetlenül el kell olvasnia”, esetleg egy szakmai kérdés – rendszerint valaki más számára – vagy egyszerűen csak: „Mi van magával Ildikém? Olyan régen láttam.” Pista telefonjai mindig üdítőek. Híreit részletesen és szuggesztíven adja elő, felháborodva vagy finom gúnnal – mikor mi illik –, és sosem felejt el valami kedveset mondani a hívott félnek, aki egy pillanatra elhiszi, hogy ezt a bókot meg is érdemli.

Nem tudom, hogy mikor találkoztam vele először, mert úgy tűnik, hogy mindig is ismertem. Minden bizonnyal a Művészettörténeti Intézet Lexikon-gyűjteményében ismerkedtünk meg, ahol nemcsak udvarias volt és segítőkész, de olyasmire is felhívta a figyelmemet, amit nem kerestem, mert még a létezéséről sem tudtam. Munkáját sokan egyhangúnak és unalmasnak gondolhatták, ő viszont nemcsak érdeklődéssel, hanem szenvedéllyel végezte. Számon tartotta, hogy ki mivel foglalkozik, és ambicionálta, hogy segíthessen. És ezt mi keményen ki is használtuk.

Amikor megvált az Intézettől, és átment a szüntelenül változó nevű hivatalba, igencsak neheztem rá. Az indokait persze megértettem, de mégis! Miért megy el? Hiszen tudhatná, hogy nélkülözhetetlen!

Akár tudta, akár nem, valamilyen módon továbbra is jelen volt. Nemcsak a rengeteg cédula utalt rá a dobozokban (kézírása jól felismerhető), hanem a telefonjai is változatlanok maradtak. „Ildikém! Leadok magának néhány cédulát a Galéria portáján. Nahát! Hogy miket írt Jászi Oszkár Vedres Márkról!” Pista rengeteget olvas. Ha olyasmit talál, ami valakinek érdekes lehet, kicédulázza és a cédulákat kézbesíti. A naplókat és az emlékiratokat különösen kedveli, sőt gyűjti, és időnként kölcsön is adja, hosszú határidőre. A Móricz-naplóktól az Ortutay-naplókig sok könyve időzött nálam.

A változó nevű hivatalban Pista révén protekciós vagyok (gondolom, mások is).

A kívánt könyvek kikészítve várnak a könyvtárban, a szobájában pedig egy-egy csésze tea, jó társaság és újabb rémes vagy éppen vidám történetek. Míg Pista általában telefonál, én inkább egy-egy e-maillal keresem meg. Nem tudja-e, hogy hol jelent meg ez vagy az a tanulmány, vajon foglalkozott-e valaki X.Y. építésszel – akár csak egy szakdolgozatban is –, honnan szerezhető meg egy bizonyos könyv, ami nagyon fontosnak tűnik, és így tovább. „Postafordultával” mindig megjön a részletes válasz.

Ha Bardoly Pista semmi mást nem tett volna, mint hogy kiolvasta és sajtó alá rendezte (Markója Csilla szerkesztői közreműködésével) a Mednyánszky-naplókat,

akkor is örök hálára kötelezte volna a művészettörténész szakmát. De ennél sokkal többet tett. Kiadta több hazai művészeti folyóirat és a *Műemlékvédelem* első ötven évének repertóriumát. Összeállította (kezdetben Tímár Árpáddal, később Markója Csillával) a *Magyar Művészettörténeti Bibliográfiát* 1984-től 1988-ig bezárólag (sajnos senki sem folytatta), és nagy munkája volt *A Magyar Műemlékvédelem Bibliográfiájának* két kötete (1976–1990 és 1991–2000), ez utóbbi több mint 11000 tétel! Természetesen hozzá fordulunk akkor is, ha személyes bibliográfiát kell készíteni egy Festschriftbe, vagy egy emlékezéshez.

Szerkesztője vagy társszerkesztője kiállítási katalógusoknak, tanulmányköteteknek, konferencia-anyagoknak, évkönyveknek, szerkeszti a *Műemlékvédelem* című folyóiratot és egy ideje közreműködik az *Enigma* szerkesztési munkálataiban is. Sajtó alá rendezte Divald Kornél terjedelmes kéziratát (*Felső-Magyarország ingatlan és ingó műemlékeinek lajstroma*), forrásközlései között éppúgy vannak művészlevelek (Markója Csillával), mint műemléki felmérések (Haris Andreával). 2006-ban pedig elkezdte *Adalékok a magyar műemlékvédelem történetéhez* című sorozatát. A szerény cím mögött hatalmas munka van. Rövid, összefoglaló tanulmány után következnek az adott témára vonatkozó dokumentumok, bőséges jegyzetanyaggal. Hasonló forrásközléseket más címeken is megjelentet, a szándék ugyanaz: a magyar műemlékvédelem dokumentumainak módszeres feldolgozása. Felfedezett és bemutatott olyan méltatlanul mellőzött, fontos személyeket, mint Arányi Lajos vagy Kenczler Hugó.

És neki köszönhetjük, hogy megjelentek önálló kötetben Maros Donka tanulmányai.

Kedves Pista! Isten éltesse! Aki hatvan éves, az még nagyon fiatal, és rengeteg munka vár rá. Mi pedig – önző módon – erre a munkára számítunk is.

Markója Csilla

VAN AZ AZ EMBER

BARDOLY ISTVÁN KÖSZÖNTÉSE

Rémületesen kevés fényképet találok róla. Ami van, azon is pulikutyákkal látható. Mindenki pulikutyákkal van megörökítve, többnyire a konyhában vagy a kertben, vagy könyvekkel beackolódva a kanapé sarkába, a háttérben is könyvek, ami nem meglepő, tekintve, hogy mintha az egész ház pulikutyákból és könyvekből állna.

Rejtőzködő, szenvedélyes, szenvedélyesen rejtőzködő ember. Zárkózottság és kíváncsiság, szívbéli jószág és nyers őszinteség, nagyfokú, már-már makacs autonómia és mély empátia, illetve odaadás jellemzi egyszerre, keveseket fogad bizalmába, de azok számíthatnak rá, egy könyv is kevés lenne elbeszélni, mi mindenben. Mások már meséltek az akadémiai kutatóintézetben és a műemlékvédelemben eltöltött éveiről, én most abba a fejezetbe kapnék bele, a kevésbé ismertek közül, amely kettőnk közös munkájával foglalkozik, főként itt, az *Enigma* hasábjain. Így ez a történet rólam is szól.

A legélénkebben a sárga lombokra emlékszem, amelyek glóriába foglalták a munkás napokat az összetolt ódon íróasztalok mellett, öreg juharcák az egész évre kisugárzó lombhullására a rákosligeti kertben. Térdig jártunk az arany levelekben a kék őszi ég alatt, jutott bőven a kis fehér ház teraszára, ott szokott üldögelni az ünnepelt, egy régi, csíkos vásznú nyugágyban, hasán könyvvel, keze ügyében kis bögre kávé, s miközben a paliszander tónusú, fapalcokkal burkolt szobából a Bartók rádió hangjai szűrődnek ki, talpával az aktuális kutyát döngönyözi: ott fekszik, az évek gyorsan pergő során át többek között Rebeka, Dukki, Kuksi, Mancsi, Sárka és mindörökké Pöszme, akít egy péceli kennelből együtt választottunk ki.

Egy csattogás, az ünnepelt, a falépcsőkön. Ahogy jön-megy, föl s alá lohol a könyvtár földszinti és az emeletre is felhúzódó polcai között. Nekem ez természetesnek tűnt, ez a méretes házikönyvtár, mert ahol felnőttem, az újpalotai panellakás falát is szobáról-szobára burjánzó könyvtár lepte el. A szobasor végén, a képzeletben ott tündökölt a keszthelyi nagyszülői ház üveges könyvszekrénye, a Vernékkel, Jókaikkal, Fecskékkel és fruskákkal, Matulával és Csíval, Utassal és holdvilággal, Monte Cristo grófjával és Jane Eyre-rel, mindazzal a gyönyörűséggel, amit apám nekem szánt, a csomagolópapírral borított polcokról számomra leemelt. Elnézően mosolyogva nyugtázta a csónakban, amivel a Zala torkolatába tartottunk szárcsalesre, hogy fel sem ütöm a fejem a könyvből, melyben, mit ad Isten, szárcsákról olvasni, melyeket a gyermek főhős a Zala torkolatában les meg.

A valóságban nincs az a szárcsa.

Azt is magától értetődőnek tartottam, hogy valakitől könyveket kap az ember. Kultúrantropológusként az archetípusok és az irodalom kapcsolatával foglalkozó, verseket író, sziporkázóan okos anyámnak folyamatosan hordta apám haza az olvasnivalót a családi fészekbe. Freud, Jung, Nádas, Szentkuthy, Esterházy művei érkeztek a szakirodalom mellé és én úgy cseperedtem fel, hogy ezt a munkamegosztást, miszerint apám tudja egyedül a világon, hogy mi is kell pontosan az én anyámnak, a világ legtermészetesebb dolgának tekintettem. Ahogy az is világos volt, hogy van a világban társ, szellemi partner, van, akivel órákon át lehet nap-nap után beszélgetni, lógni a telefonon hajnalhasadtáig, akivel szárnyalhat az ember.

De hát minden eltörik, nem is egyszer. Épp egy ilyen törésvonalon álltam, mikor Bardoly Istvánnal megismerkedtem. Intézetünk akkori remek könyvtárosa, Lackó Ibolya, Ibolyka avagy Bolci, aki a Szépművészeti Múzeum könyvtárából érkezett, s aki folytonos kacagásával és a miliőben némileg szokatlan, már-már kacér nőiségével bearanyozta ezt a néhány szobából álló, poros és aszketikus könyvtárhelyiséget, kissé aggodalmas kérdésekre, miszerint hogyan is kéne bibliográfiát csinálni, csilingelő nevetéssel, de különös, szinte meghatott tisztelettel a hangjában azt válaszolta: „majd a Pistuka elmagyarázza”. S nemsokára jött is a nevezett. Mit jött, viharzott, csak úgy örvénylettek körülötte a kiflimorzások, s kis idő elteltével úgy találtam magunkat, hogy egy folyóirathalom előtt ülök egy másik halom méretre vágott cetlivel, miközben ő egy kezdetleges laptopba boszorkányos sebességgel veri be a tételeket, azaz *Művészettörténeti Bibliográfiát* (alcíme: *Magyar és magyar vonatkozású publikációk, 1987, 1988, 1989*) készítünk Bardoly Istvánnal.

Ekkoriban huszonéves ösztöndíjas gyakornok voltam a Művészettörténeti Kutatóintézetben, félig végzett egyetemista, aki, végigjárva a számlátrát, egy fotótári és egy képtári év után abban a súlyos megtiszteltetésben részesült, hogy a bibliográfiakészítésben Tímár Árpád nyomdokaiba léphet. Beköltöztem hát a könyvtárba, később saját íróasztalom is ott lett, és Bardolyt a szó fizikai értelmében is követve lassan megtanultam, mi hol van, vagy legalábbis hol lehet. Ekkor már egy ideje a műemlékvédelmi hivatalban dolgozott, de az intézeti könyvtárat, melyet ő hizlalt fel, ő tartott rendben, örömeinkre és hasznunkra még sokáig magáénak érezte, s jó (bár kényszerűségből elbitangolt) gazdaként a Szentiványi-féle Művészeti Lexikont is tovább gyarapította: míg értelmét látta, hordta zacskószám az újságkivágásokat a gyűjteménybe. Nemsokára én is személyre szabott csomagokat kaptam tőle, s kapok a mai napig: könyvekből és a szemlézett folyóiratok engem érintő cikkeiből álló szeretetcsomagokat, amelyeket a Táncsics és az Országház utca között – sajnos már nem sokáig – zajló szellemi anyagsere részeként szoktam kutyafutásban, mindenféle borítékokban és szatyrokban átvenni, hogy aztán hálátlan módon korrektúrákkal és egyéb munkaféleségekkel viszonzzam. A bibliográfia után más tanfeladatok jöttek, például recenziót kellett írnom a Fülep-összkiadás valamely kötetéről, melyet ifjonti hevülettel a már akkor sem túl vonzónak érzett Mester helyett udvariatlan mértékben inkább a fiatalon elhunyt, zseniális Popper Leónak

szenteltem. Emlékeim szerint ekkor ragasztotta rám Bardoly, némileg mulatva, a „Popper” becenevet, amit immár másfél évtizede hallgatok napi rendszerességgel, a „Popper, ezt el kéne olvasnod” és a „Popper, ezt meg kéne írnod” szövegösszefüggésekben.

De ezek a szövegösszefüggések már senkinek sem lehetnek annyira természetesek. Mert lehet-e természetes az, hogy valaki évtizedeken át úgy figyeljen, úgy segítsen, úgy adjon, hogy cserébe ne várjon semmit. Hogy évtizedeken át ne szűnjön, ne hagyjon ki a figyelme, ne lankadjon az érdeklődése. Tudhat-e ember ennyit anélkül, hogy a tudásából azonnal diadalmas tőkét kovácsolna magának, maradhat-e valaki ilyen szerény, hatalmi ambícióktól mentes, hiúságtól, becsvágytól szinte érintetlen. Lehet-e valaki ilyen szorgalmas és odaadó, morálisan rendíthetetlen, létezhet-e egyáltalán ilyen műveltség, mely a szépirodalomtól a történelemig, a művészet-történetől a műemlékvédelemig, az ókortól napjainkig szinte mindenre kiterjed. Lehet-e bárkinek ilyen memóriája. De legfőképpen, lehetséges-e ilyen együttérzés, együttműködés, együttgondolkodás, amilyenre Bardoly István képes, s aminek alapfeltétele, hogy a másik ember munkájára, lényére oly mértékben tekintettel legyünk, hogy szinte teljesen neki, a dolognak, a feladatnak szenteljük magunkat – mert Bardoly ilyen, az életét másnak, másoknak dedikálni tudó ember.

A valóságban, azt hinnénk, nincs az a figyelem.

A bibliográfiával kezdődött a kapcsolatunk és Mednyánszkyval mélyült el. Én akkoriban éppen egy több száz oldalas kéziratot olvastam ki és gépeltem be publikálásra az MNG Adattárban – mint utóbb kiderült, teljesen feleslegesen, mivel az 1920-as kiolvasás alapjául szolgáló tenyérnyi füzetek ott lapultak néhány méterrel arrébb, a Grafikai osztály egy nagy dobozában. Azonosításuk mindazonáltal borzalmas feladatnak ígérkezett, mivel a görög abc betűivel íródtak, német és magyar nyelven, sokszor alig olvasható, ceruzás kézírással – Bardolyhoz, a kézirat specialistához fordultam hát segítségért, és ő hathatósan segített. Segítségével abban állt, hogy míg mi a nagy Mednyánszky-kiállítás előkészületeivel foglalkoztunk, addig ő minden szabad idejét a Grafikai Osztályon töltve kiolvasta és megjegyzetelte Mednyánszky több száz naplófüzetét, ezzel sokszorosára növelve és sok esetben kijavítva azt a reprezentatív válogatást, amit még Brestyánszky Ilona készített és amit Mednyánszky-naplóként ismerünk. A jegyzetapparátus olyan mélységben tárja fel Mednyánszky kapcsolatrendszerét, hogy az felér egy monográfiával. Az ő nagy munkája után jött a pontosítás, az azonosítás, a korrektúrák, a kézre szerkesztés, a naplókat végül egy külön kötetben, az *Enigma* első Mednyánszky-olvasókönyve és a közösen szerkesztett kiállítási katalógus után adta ki a Magyar Nemzeti Galéria: könyvesbolti forgalomba – a múzeumshopen kívül – a vastag kötet – tudtommal – nem igazán került. A Mednyánszky-katalógus idején alakult ki köztünk a máig érvényes munkamegosztás: minden az enyém, ami a lábjegyzetlénia fölött, és minden az övé, ami alatta található. E munkamegosztásban az ő szöveg- pontosabban értelmezés-undora is tetten érhető: Bardoly

rengeteget olvas, de nagyon megválogatja, hogy mit, és van, amit senkinek a kedvéért sem. A kortárs irodalomnak például Füstnél vagy Ottliknál van a határa. Semmi nem érdekli, ami túlságosan a fantázia körébe tartozik, a posztposzt elméletek, az úgynevezett sárkányos filmek és a sci-fi esküdt ellensége, utóbbi körbe sorolva némelyek tudományos munkásságát is. Szerkesztőként ezért inkább én olvasok kettőnk közül, de *általában* olvasni olvas ő helyettem is. Bár írna is helyettem, de az írásra aztán tényleg igazán nehéz rábeszélni. Mindkettőnk titkos szenvedélye a szépirodalom – úgy hiszem, nagy szerencsénk, hogy a pályája elején művészettörténészekbe botlott, mert az igazi terepe egy irodalomtörténeti vagy történetész-könyvtár lett volna. Flaubert, Martin du Gard, Thomas Hardy, Joseph Conrad, Proust, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Balzac, Gide, Thackeray, Goethe, Faulkner, Woolf neve ugrik be a sűrűbben emlegetett kedvenc szerzői közül, akiknek a könyveit rendre újraolvassa, kedves antik auktorai és az egyetemes emlékirat- és naplóirodalom mellett, de a magyar irodalmat egészen a kuriózumokig menő részletekig ismeri. Ő adta a kezembe Lesznai Anna méltatlanul elfeledett csodálatos családregejét, a *Kezdetben volt a kert*et, Komor András zseniális könyvét, a *Fischmann S. utódait*, nagyrészt neki köszönhetem Füst Milánt, Kaffka Margitot és Czóbel Minkát, ezekből az olvasmányélményekből aztán publikációk és tematikus *Enigma*-számok születtek. A Lesznai-szerelemért örök hála illeti, mert elmélyítette és elevenné tette számomra a Popper Leóval kezdődő és a Vasárnapi Körben folytatódó történetet, ami aztán a Nyolcak- és a Wilde-kutatásban kulminált (egy Lesznai-monográfia megírásának halvány vágyával vagy inkább: aligreményével). A Nyolcak-projektbe én vittem magammal, a Wilde-anyagot ő hozta, a kódex méretű Nyolcak-katalógus szerkesztése és a kiállításokat követő konferencia, melyet Nádas Péter emlékezetes módon egy a Nyolcokról írt költeménnyel nyitott meg, s melynek anyagát az *Enigma* 69. számában adtuk közre, azt hiszem, mindkettőnk életében fontos és izgalmas állomás volt, amelyhez az általa kiolvasott Kernstok-naplók is kötődnek. Bardoly maga gépeli be a kéziratokat, s rögtön el is látja őket jegyzetekkel, már annyi lábjegyzetet írt a forrásokban felbukkanó nevekhez, hogy néha úgy érzem, nem élt olyan ember a 19. és 20. századi Magyarországon, akit ő ne ismerne. Viszonya hozzájuk familiáris. A történelem benépesült a számomra is személyekkel, akikről folyvást valami kiderül – napjában többször is megcsörren a telefon, s ő egy folytatásos kalandregény izgalmával tudósít az új felfedezésekről. Barki Gergely kollégánk a Bardoly-féle elhivatottságot, megszállott munkakedvet és aktivitást indokolhatatlan életigenléssel, derűlátással és szervező-készséggel kiegészítő személyisége a garancia arra, hogy az együttműködés tovább folytatódjon az ismeretlen magyar kubizmus felé. A hangsúly lényegében az *elevenné tételen* van, az átlelkesítésen, az animáción; legyen szó kiállításokról, vagy olyan forráskiadványokról, mint a Munkácsy- vagy a Derkovits-olvasókönyv. A filológiai aprómunka során is – talán Bardoly nevében is mondhatom – mindig az *emberek*, a természetesen rekonstruálhatatlan, de a szövegeikből, műveikből szinte kitapinthatóan érzékelhető személyiségek és együttállásaik izgattak bennünket. Az emberek mint ránk hagyott *alakzatok*. Innét a művészettörténészekre és kapcsolati

hálójukra koncentráló tudománytörténeti érdeklődés, ezért adtuk historiográfiai kézikönyvünknek is ezt a – Lyka Károlytól elkölcsönzött – címet: *„Emberek és nem frakkok.”*

Ez a talán korszerűtlennek tűnő, nem annyira mű- vagy nyelvközpontú, hanem kvázi-pszichológiai, de leginkább a kapcsolatrendszert, a hálózatot kutató, történeti érdeklődés, mely konstellációkra és párhuzamos történetekre figyel, kevésbé következik belőlem, mint Bardolyból. Én az esztétika szak hermeneutikai iskolájából érkeztem, Bardoly pedig hozta a történeti (ön)iskolázottságát, a tények iránti kíváncsiságot és az értelmezések, mint hatalmi aktusok iránti eredendő, természetes gyanakvását. A máig tartó, szüntelen közös munkában és eszmecserében Bardoly anélkül jelenti számomra a tudományos kontrollt, hogy az „értelmezés tébolya” iránti finom ellenszenvét, averzióját valaha is érezte volna velem. Kontrollja az évek során egyre inkább a saját önkontrollommá vált, a hozott anyag együttgondolkodásunk kimeríthetetlen tárgyává, az egyik forrás hozta a másikat és számomra mindig is ez okozta a legnagyobb örömet, a patchwork, a sok (olykor fehér) folt összeférelése egy hagyományosnak nem mondható, mert valójában nem homogén kiadványban – s Bardollyal osztottunk e szenvedélyben. A Gerevich Tibor-kutatást még 2009-ben, közvetlen a Zádor Anna interjúkat Bardoly leiratában és kommentárjaival négy kötetben tartalmazó forráskiadványok után kezdtük el, Molnos Pétert is bevonva, akkor jelent meg a Gerevich-olvasókönyv, aminek a Római iskolával foglalkozó folytatásába Bardoly is írt egy fontos szöveget, *„Teljes győzelem, az egész gyűjtemény a miénk” – Gerevich Tibor és az esztergomi keresztény múzeum* címmel. A hagyaték közgyűjteményi részéből sokat sikerült közreadni, de nemrég kiderült, hogy magánkézben is van még egy s más, az anyag felmérésére Bardoly eljött velem a budai házba, s ott mindannyian, – Gerevichek és nem Gerevichek – teáscsészéinkbe kapaszkodva órákon át tátott szájjal hallgattuk a témáról rögtönzött székfoglalóját. De tevékenyen részt vett a Rényi András vendégszerkesztésében készült Aby Warburg- és Rembrandt-számok sajtó alá rendezésében is, legutóbb pedig – immár a Tudománytörténeti Kutatócsoport keretei közé integrálva a munkát – együtt adtuk ki a *Magyar művészettörténesek, magyar művészettörténet a vészkorszakban* című konferencia anyagát, és ez az az időszak, ez az a terület, ami a történész-Bardolyt legalább annyira érinti, mint a műemlékes-Bardolyt, a bibliográfus-Bardolyt, vagy az egyszerűen csak olvasó embert.

Mert van az az ember. Mi is foglalhatná jobban keretbe ezt a másfél évtizedet, mint a 2000-ben megjelent Mednyánszky-olvasókönyv 2015-ös folytatása? Különös örömmel köszöntöm Mednyánszky naplóinak kiolvasóját épp itt, a Mednyánszky-olvasókönyv harmadik kötetében, mely egyben talán a Mednyánszkyval kapcsolatos kutatómunka lezárása is. Annyi kiállítás, könyv, folyóiratszám és tanulmány után, mely nélküle nem jöhetett volna létre, én mégis inkább a juharsárga napokat szeretném megköszönni, melyek az egymástól kapott kedvben s kedvvel teltek, s ma is felragyognak, a szürkület idején.